

Практичні роботи з географії

Практикум для 8 класу

Посібник для вчителя

Кам'янець-Подільський
“Аксиома”
2008

ББК 26.8я7
Д 82

Думанська Г.В., Назаренко Т.Г.

Д82 Практичні роботи з географії: Практикум для 8 класу. Посібник для вчителя. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. — 44 с. (Серія “Географія”)

ISBN 978-966-8642-84-5 (Серія)
ISBN 978-966-496-053-0

Посібник містить практичні роботи з курсу "Фізична географія України" (8 клас), відповідно до діючої Програми з географії для загальноосвітніх навчальних закладів.

Робота з посібником забезпечує практичне спрямування географічної освіти восьми-класників і формує їх навчально-пізнавальні компетенції.

Посібник призначено для вчителів 8 класу.

ББК 26.8я7

ISBN 978-966-8642-84-5 (Серія)
ISBN 978-966-496-053-0

© Думанська Г.В.,
Назаренко Т.Г., 2008
© “Аксіома”, 2008
© Контурні карти:
Подільськгеодезкартографія, 2002

ПЕРЕДМОВА

Вивчення географії на сучасному етапі неможливе без набуття практичних умінь і навичок, які формуються під час виконання практичних робіт. Успішно поєднуючи інтелектуальну і практичну діяльність, ми формуємо у школярів географічну картину світу через вироблення умінь і навичок практично застосовувати здобуті географічні знання, користуватися різними джерелами географічної інформації, самостійно шукати, аналізувати й використовувати їх.

Таке навчання є активне й цікаве, сприяє особистісному зростанню школяра. Адже, «особистість розвивається на полюсі творення, а не на полюсі споживання», таким є стійке переконання нашого сучасника, професора, педагога і психолога І.Д. Бега, і ми з ним, звичайно, погоджуємось. Тому організувати практичну роботу, як, до речі, і весь навчально-виховний процес, необхідно так, щоб дитина постійно перебувала в процесі творення. Так формується позитивна емоційно-чуттєва сфера, позитивна «Я – концепція» як система внутрішніх переконань.

У курсі 8 класу виконується сім практичних робіт. Ми пропонуємо дослідницько-пошуковий, діяльніший підхід до їх виконання, який відображає багаторівневу структуру розумової діяльності учнів, обґрунтовану Б. Блумом: знання – розуміння – використання – аналіз – синтез – оцінювання.

В ході виконання кожної з них учень, крок за кроком, здійснює «сходження» на вершину успішного виконання практичної роботи.

На першому етапі, початковому, відтворюються фундаментальні знання і вміння, необхідні для подальшого виконання роботи. В основі виконання переважної більшості практичних робіт лежать конкретні географічні карти, тому й головне завдання на цьому етапі – навчитися читати географічну карту, за якою слід виконати практичну роботу. Особлива увага звертається на вироблення вміння користуватися легендою карти.

Другий етап – тренувальні завдання під рубрикою «Вчимося визначати... розв'язувати задачі... встановлювати взаємозв'язки... аналізувати... складати порівняльну характеристику...». Спочатку пропонується виконати завдання, а в кінці його подається підказка для відповіді – «Перевірте себе». Разом з тим, із кожним наступним завданням зростає ступінь самостійного здійснення практичної діяльності учнів. Від того, як уважно і старанно вони виконують ці завдання, вивчать і запам'ятають послідовність дій, залежить їх подальший успіх.

Наскільки успішно пройдені перший і другий етапи, настільки учні зможуть впевнено йти **третьим етапом**, на якому сподіваємось від школярів максимум творчості, здійснення пошуково-дослідницької роботи з різними джерелами географічних знань, індивідуального підходу кожного з них до виконання завдань, вміння проявити географічну фантазію тощо. Так, у практичній роботі № 1, щоб нанести на контурну карту країни точки України, ми спочатку вчимося визначати їх розташування на карті України, роз'яснюючи учням хід роботи, а далі – надається можливість самостійно визначити координати точок, використавши набуті вміння і маючи зразок виконання завдання.

У посібнику вміщені контурні карти для нанесення на них відповідних географічних об'єктів, згідно теми і змісту практичних робіт.

Всі ми переконані, що географія – цікава наука. Тому практичні роботи містять завдання із цікавої географії під рубрикою «Географічні цікавинки Всезнайки – Українки».

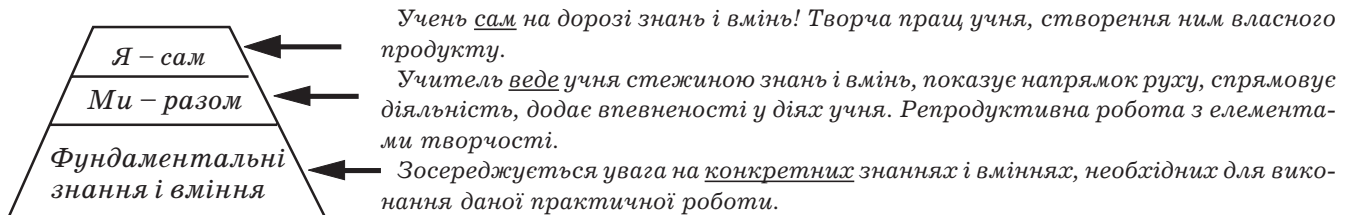
Радимо звертати увагу учнів на текст у рамці – «Пам'ятайте, що...», адже тут виділені основні правила і вимоги щодо здійснення тієї чи іншої практичної діяльності.

Рівень виконання завдань легко оцінити. Ступінь їх складності зростає від першого, найпростішого, завдання до останнього, складнішого й об'ємнішого завдання. Пам'ятаємо, що «не в кількості знань полягає освіта, а в повному розумінні й майстерному застосуванні всього того, що знаєш» (А. Дістерверг).

Важливо навчити учнів дотримуватись правил виконання завдань на контурних картах, таких як:

- підпишіть контурну карту, підпис поставте зліва зверху;
- всі підписи на контурній карті робіть чітко, акуратно, друкованими літерами;
- назви географічних об'єктів розміщуйте так, як у атласі;
- якщо назва географічного об'єкта не вміщається на контурній карті, то в цьому місці напишіть цифру, а в легенді карти поясніть, який географічний об'єкт позначено цією цифрою;
- в легенді карти поясніть всі вибрані вами умовні позначення, дотримуйтеся їх при виконанні завдань;
- контурну карту оформляйте старанно, якісно і красиво.

Таким чином, учні здійснюють «сходження» на вершину оволодіння практичною діяльністю.

Нехай плідною і злагодженою буде Ваша співпраця з учнями, тоді й рівень виконання практичних робіт, безумовно, буде високий!

ПРАКТИЧНА РОБОТА №1

- Тема.** Нанесення на контурну карту крайніх точок, географічного центру України, кордонів країн, що межують з нею. Визначення положення України в годинних поясах.
- Мета.** Навчитися читати карти України, наносити географічні об'єкти на контурну карту України, визначати положення України в годинних поясах; розвивати картографічну грамотність.
- Обладнання.** Карти України: "Адміністративно-територіальний устрій", "Фізична карта"; карта "Годинні пояси світу" та "Політична карта світу", олівці, лінійка, контурна карта.

1. Читаємо географічні карти

Завдання 1.1. Розгляньте карти України – "Адміністративно-територіальний устрій" та "Фізичну карту". Визначіть і допишіть:

- а) масштаб карт – числовий 1:3 500 000, іменований в 1см 35 км;
 б) залежно від величини масштабу, це карти – великомасштабні / середньомасштабні/ дрібномасштабні (правильну відповідь підкресліть);
 в) розгляньте рамку карт і запишіть:

величина однієї поділки рамки становить $0^{\circ}30'$; паралелі проведені через 2° градуси, меридіани – через 2° градуси;

г) визначіть місце України на градусній сітці:

через територію України проходять паралелі (у напрямку з півдня на північ) – $46^{\circ}, 48^{\circ}, 50^{\circ}, 52^{\circ}$ пн. ш., меридіани (у напрямку з заходу на схід) – $22^{\circ}, 24^{\circ}, 26^{\circ}, 28^{\circ}, 30^{\circ}, 32^{\circ}, 34^{\circ}, 36^{\circ}, 38^{\circ}, 40^{\circ}$ сх. д.;

д) накресліть умовні знаки:

– кордони держав;

– межі Автономної Республіки Крим та областей;

е) накресліть і напишіть умовні позначення:

– столиці держав;

– столиця Автономної Республіки Крим та центри областей.

Завдання 1.2. Розгляньте карту "Годинні пояси світу". Визначіть і допишіть:

- а) всю поверхню земної кулі поділено меридіанами на 24 годинні пояси;
 б) різниця між годинними поясами становить – 15° довготи (1 година часу);
 в) якщо в Києві (II годинний пояс) – полудень (12 год. дня), то в цей момент у:

Грінвічі (нульовий або XXIV годинний пояс, різниця в часі між годинними поясами Києва і Грінвіча – 2 год.): $12 \text{ год.} - 2 \text{ год.} = 10 \text{ год.}$;

Нью-Йорку (XIX годинний пояс, різниця в часі – 7 год.): $12 \text{ год.} - 7 \text{ год.} = 5 \text{ год.}$;

Пекіні (VIII годинний пояс, різниця в часі – 6 год.): $12 \text{ год.} + 6 \text{ год.} = 18 \text{ год.}$

Перевірте свої відповіді: $24; 15^{\circ}$ довготи (1 година часу); $12 \text{ год.} - 7 \text{ год.} = 5 \text{ год.}$; $12 \text{ год.} + 6 \text{ год.} = 18 \text{ год.}$

2. Вчимося визначати розташування географічних об'єктів на карті

Завдання 2.1. Визначте розташування крайньої західної точки України та її географічні координати.

Для розв'язання завдання *визначте точку* на фізичній карті України за градусною сіткою, яка є крайньою західною точкою України (точка А на малюнку).

Виміряйте лінійкою відстань на карті:

а) між паралелями 48° пн.ш. і 50° пн.ш. ($\varphi_1=63$ мм);

б) від 48° пн.ш. до крайньої західної точки (точка А на малюнку), тобто $\varphi_2=13,5$ мм;

в) між меридіанами 22° сх.д. і 24° сх.д. на рівні крайньої західної точки, тобто на її паралелі ($\lambda_1=42$ мм);

г) від 22° сх.д. до крайньої західної точки (точка А на малюнку), тобто $\lambda_2=3$ мм.

Прослідкуйте і запам'ятайте, як здійснено *записи* отриманих вимірювань та як ці показники відображено *на малюнку*.

Визначення географічних координат здійснюйте в наступній послідовності:

<p>Дано: $\varphi_1 - 63$ мм $\varphi_2 - 13,5$ мм $\lambda_1 - 42$ мм $\lambda_2 - 3$ мм</p> <hr/> <p>$\varphi - x$ $\lambda - x$</p>		<p>1) Географічна широта: якщо $\varphi_1 - 63$ мм, $\varphi_2 - 13,5$ мм, тоді $63 \text{ мм} - 120'$ $13,5 \text{ мм} - x$ $x = \frac{13,5 \cdot 120'}{63} = 26'$; $\varphi = 48^\circ 26'$ пн.ш;</p> <p>2) Географічна довгота: якщо $\lambda_1 - 42$ мм, $\lambda_2 - 3$ мм, тоді $42 \text{ мм} - 120'$ $3 \text{ мм} - x$ $x = \frac{3 \cdot 120'}{42} = 9'$; $\lambda = 22^\circ 09'$ сх.д.</p>
--	--	--

Відповідь: крайня західна точка України розташована за такими географічними координатами – $48^\circ 26'$ пн.ш., $22^\circ 09'$ сх.д. Це – околиці села Соломонове поблизу міста Чоп Закарпатської області.

Завдання 2.2. Визначте розташування крайньої східної точки України та її географічні координати (здійсніть розрахунки за зразком завдання 2.1.).

<p>Дано: $\varphi_1 - 63$ мм $\varphi_2 - 40$ мм $\lambda_1 - 41,5$ мм $\lambda_2 - 4,5$ мм</p> <hr/> <p>$\varphi - x$ $\lambda - x$</p>		<p>1) Географічна широта: якщо $\varphi_1 - 63$ мм, $\varphi_2 - 40$ мм, тоді $63 \text{ мм} - 120'$ $40 \text{ мм} - x$ $x = \frac{40 \cdot 120'}{63} = 76' = 1^\circ 16'$; $\varphi = 48^\circ + 1^\circ 16' = 49^\circ 16'$ пн.ш;</p> <p>2) Географічна довгота: якщо $\lambda_1 - 41,5$ мм, $\lambda_2 - 4,5$ мм, тоді $41,5 \text{ мм} - 120'$ $4,5 \text{ мм} - x$ $x = \frac{4,5 \cdot 120'}{41,5} = 13'$; $\lambda = 40^\circ + 0^\circ 13' = 40^\circ 13'$ сх.д.</p>
--	--	---

Відповідь: крайня східна точка України розташована за такими географічними координатами – $49^\circ 16'$ пн.ш., $40^\circ 13'$ сх.д. Це – околиці села Червона Зірка Міловського району Луганської області.

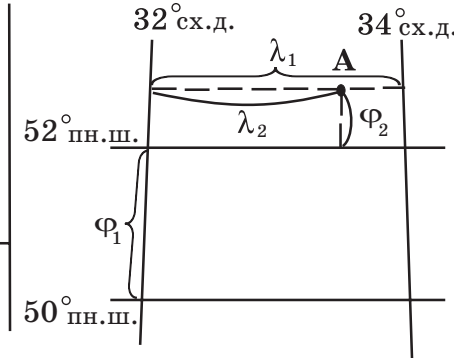

3. Визначаємо розташування географічних об'єктів на карті

Завдання 3.1. Визначте розташування крайньої північної точки України та її географічні координати.

Дано:
 $\varphi_1 - 63$ мм
 $\varphi_2 - 11,5$ мм
 $\lambda_1 - 39$ мм
 $\lambda_2 - 23$ мм

$\varphi - x$
 $\lambda - x$

1) Географічна широта:

якщо $\varphi_1 - 63$ мм, $\varphi_2 - 11,5$ мм, тоді
 63 мм $- 120'$
 $11,5$ мм $- x$ $x = \frac{11,5 \cdot 120'}{63} = 22'$;
 $\varphi = 52^\circ + 0^\circ 22' = 52^\circ 22'$ пн.ш.;

2) Географічна довгота:

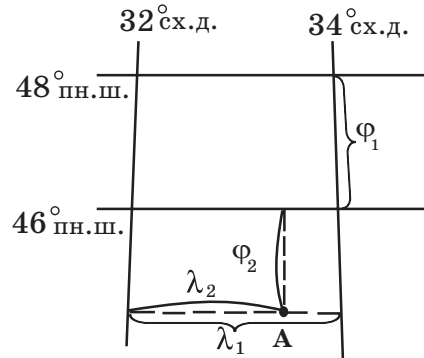
якщо $\lambda_1 - 39$ мм, $\lambda_2 - 23$ мм, тоді
 39 мм $- 120'$
 23 мм $- x$ $x = \frac{23 \cdot 120'}{39} = 71' = 1^\circ 11'$;
 $\lambda = 32^\circ + 1^\circ 11' = 33^\circ 11'$ сх.д.

Відповідь: крайня північна точка України розташована за такими координатами – $52^\circ 22'$ пн.ш., $33^\circ 11'$ сх.д. Це – околиці села Грем'яч Новгород-Сіверського району Чернігівської області.

Завдання 3.2. Визначте розташування крайньої південної точки України та її географічні координати.

Дано:
 $\varphi_1 - 63$ мм
 $\varphi_2 - 51$ мм
 $\lambda_1 - 45,5$ мм
 $\lambda_2 - 39,5$ мм

$\varphi - x$
 $\lambda - x$

1) Географічна широта:

якщо $\varphi_1 - 63$ мм, $\varphi_2 - 51$ мм, тоді
 63 мм $- 120'$
 51 мм $- x$ $x = \frac{51 \cdot 120'}{63} = 97' = 1^\circ 37'$;
 $\varphi = 46^\circ - 1^\circ 37' = 44^\circ 23'$ пн.ш.;

2) Географічна довгота:

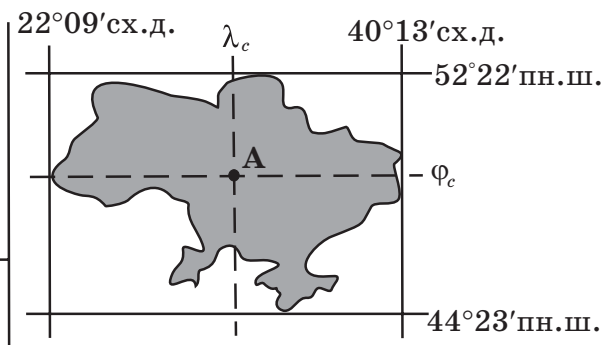
якщо $\lambda_1 - 45,5$ мм, $\lambda_2 - 39,5$ мм, тоді
 $45,5$ мм $- 120'$
 $39,5$ мм $- x$ $x = \frac{39,5 \cdot 120'}{45,5} = 104' = 1^\circ 44'$;
 $\lambda = 32^\circ + 1^\circ 44' = 33^\circ 44'$ сх.д.

Відповідь: крайня південна точка України розташована за такими координатами – $44^\circ 23'$ пн.ш., $33^\circ 44'$ сх.д. Це – мис Сарич на Кримському півострові в Автономній Республіці Крим.

Завдання 3.3. Визначте розташування географічного центру України та його географічні координати (географічний центр т.А – це точка перетину серединного меридіану λ_c із серединною паралеллю φ_c).

Дано:
 $\varphi_{нд.} - 44^\circ 23'$ пн.ш.
 $\varphi_{пн.} - 52^\circ 22'$ пн.ш.
 $\lambda_{зх.} - 22^\circ 09'$ сх.д.
 $\lambda_{сх.} - 40^\circ 13'$ сх.д.

$\varphi - x$
 $\lambda_c - x$

1) Серединна паралель:

$\varphi_c = \frac{\varphi_{нд.} + \varphi_{пн.}}{2} = \frac{44^\circ 23' + 52^\circ 22'}{2} = 48^\circ 23'$ пн.ш.;

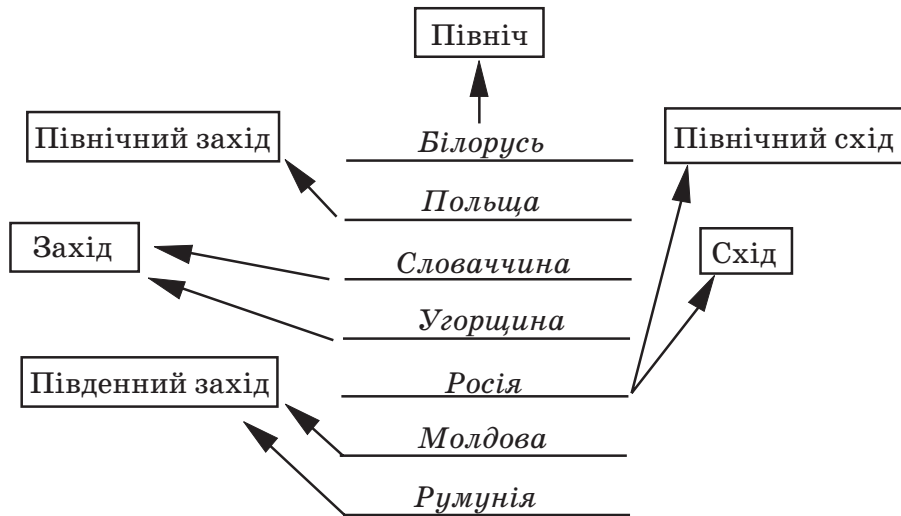
2) Серединний меридіан:

$\lambda_c = \frac{\lambda_{сх.} + \lambda_{зх.}}{2} = \frac{22^\circ 09' + 40^\circ 13'}{2} = 31^\circ 11'$ сх.д.

Відповідь: географічний центр України – це околиці смт Добровеличківка Кіровоградської області.

Його координати – $48^\circ 23'$ пн.ш., $31^\circ 11'$ сх.д.

Завдання 3.4. За політичною картою світу та картою України "Адміністративно-територіальний устрій" визначте країни – сусіди України (впишіть їх назви, відповідно до сторін горизонту, де проходить державний кордон).

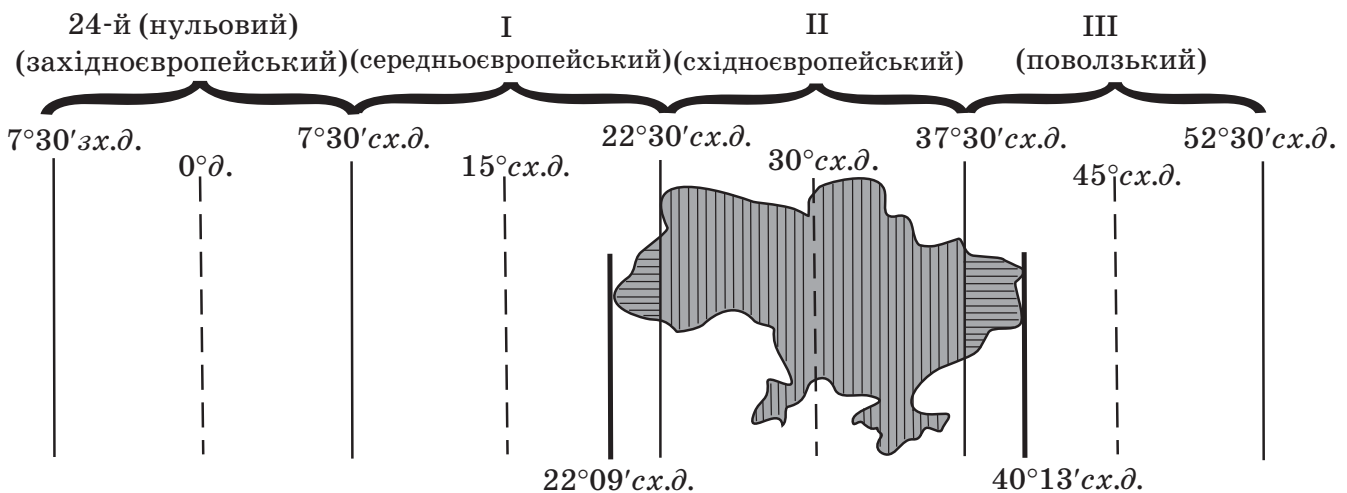

Завдання 3.5. За картою "Годинні пояси світу" визначте положення України в годинних поясах:

а) протяжність території України з заходу на схід у градусах:
 $\Delta\lambda = \lambda_{сх.} - \lambda_{зх.} = 40^{\circ}13' - 22^{\circ}09' = 18^{\circ}04'$ (1 год. 12 хв. 16 с., тому що: $18^{\circ} \cdot 4 \text{ хв.} = 72 \text{ хв.} = 1 \text{ год. } 12 \text{ хв.}, 4' \cdot 4 \text{ с.} = 16 \text{ с.}$).

Отже, територія України розташована більше / менше, ніж в одному годинному поясі (правильну відповідь підкресліть). Тому різниця у місцевому часі між крайньою західною та східною точками України більша / менша 1 години (правильну відповідь підкресліть);

б) вивчіть розташування території України на карті годинних поясів і на схемі (мал. 1) й поясніть, чому на всій території України запроваджено єдиний поясний час, який відповідає другому годинному поясу:

Мал. 1. Розташування території України відносно годинних поясів

Відповідь: для зручності на всій території України запроваджено єдиний поясний час, який відповідає другому (східноєвропейському) годинному поясу, в межах якого лежить 95% території країни.

4. Наносимо географічні об'єкти на контурну карту

- Завдання 4.1.** Нанесіть на контурну карту відповідними умовними позначеннями (запишіть їх на своїй контурній карті!):
- кордон України, столицю України;
 - кордони країн, що межують з Україною, їх столиці (див. завд. 3.4. на стор. 7).
- Завдання 4.2.** Нанесіть на контурну карту країні точки та географічний центр України (див. завд. 2.1. – 3.3. на стор. 5-6). Виберіть умовні знаки й поясніть їх на своїй контурній карті. Підписи робіть вздовж паралелей, друкованим шрифтом.
- Завдання 4.3.** Нанесіть на контурну карту потовщеними лініями межі другого годинного поясу, меридіани – 22°30' сх.д. та 37°30' сх.д. Крайні західну і східну території України за його межами заштрихуйте. Поясніть умовні знаки.

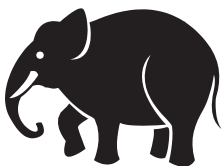
Географічні цікавинки Всезнайки – Українки

- – Розшифруйте кросворд – пройдіть "митницю" країни, назву якої ви прочитаєте у виділених клітинках.
- Прикордонна річка, яку можна переламати.
 - Область, із якою межує найбільше країн-сусідів.
 - Точка з географічними координатами – 48°23' пн.ш., 31°11' сх.д..
 - Автор першого зібрання карт України.
 - Столиця африканської країни, що розташована, як і столиця України, в другому годинному поясі.
 - Область, у якій міститься крайня точка України з географічними координатами – 52°22' пн.ш., 33°11' сх.д..
 - Крайня точка України з географічними координатами – 44°23' пн.ш., 33°44' сх.д.

1	П	Р	У	Т															
2	З	А	К	А	Р	П	А	Т	С	Ь	К	А							
3	Д	О	Б	Р	О	В	Е	Л	И	Ч	К	І	В	К	А				
4	Б	О	П	Л	А	Н													
5				К	А	І	Р												
6				Ч	Е	Р	Н	І	Г	І	В	С	Ь	К	А				
7							С	А	Р	И	Ч								

Для відповіді використайте назви географічних об'єктів: *Чернігівська, Закарпатська, Сарич, Боплан, Прут, Каїр, Добровеличківка.*

- – З якою державою Україна має найкоротший кордон?

(Словачина)

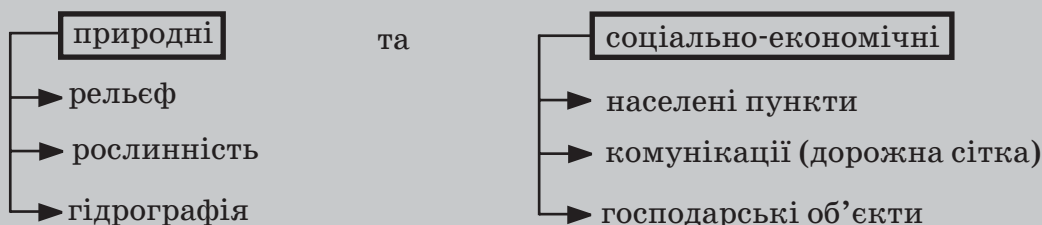
ПРАКТИЧНА РОБОТА №2

- Тема.** Опис місцевості та розв'язання задач за навчальними топографічними картами.
- Мета.** Навчитися користуватися топографічними картами: описувати місцевість за умовними знаками, визначати координати об'єктів, відстані, напрямки, висоти, крутість схилів; розвивати вміння й навички роботи з топографічними картами як найточнішими і детальними серед усіх географічних карт.
- Обладнання.** Навчальна топографічна карта, лінійка, циркуль-вимірювач, кольорові олівці.

1. Читаємо топографічну карту

Пам'ятайте, що *топографічні карти* – це детальні, єдині за змістом, оформленням і математичною основою великомасштабні загальногеографічні карти, що відображають такі основні об'єкти:

Завдання 1.1. Навчіться читати топографічну карту за умовними знаками*:

а) запишіть назви *населених пунктів* (повторіть шрифтом):

місто – СНОВ

селище міського типу – НОВИЙ

села – Сидорово, Добриніно, Вороново, Михалино

б) визначте види *дорожньої сітки* між географічними об'єктами (допишіть пропущені слова):

"Від вугільних шахт до Добриніно прокладено *електрифіковану* залізницю; вздовж лівого берега р. Соть проходить *автомобільна* дорога з *удосконаленим покриттям*;

на правому березі р. Соть через висоту 156,9 м простяглася *грунтова* дорога, а до бурелому з цієї точки можна пройти *польовою* дорогою."

Перевірте себе (Чи правильно ви відшукали пропущені слова?): *електрифіковану, польовою, грунтова, автомобільна, удосконаленим покриттям.*

в) познайомтеся з умовними позначеннями *гідрографічних об'єктів* і накресліть їх:

– річка і струмок

– озеро

– колодязь

– джерело

Допишіть пропущені слова: „Річка Андога протікає у *північному* напрямку з швидкістю течії *0,1 м/с*. Ширина річки Соть становить *262 м*, глибина – *4,8 м*, дно – *піщане*. Через річку Кам'янку, яка на північному сході впадає в озеро Чорне, прокладено *дерев'яний* міст.

* **Примітка.** Для виконання завдань використовуйте "Частину листа топографічної карти" та "Умовні позначення топографічних карт" на обкладинці практикуму.

Перевірте себе: 0,1 м/с, 262 м, 4,8 м, північному, піщане, дерев'яний;

г) вивчіть, як зображено на топографічній карті елементи *рельєфу* (підкресліть правильні відповіді):

– визначте позначку основної потовщеної горизонталі, що проходить через село Шуринга – 225, 200, 175, 150;

– який берег річки Соть пологіший – правий чи лівий?

– на якій частині листа топографічної карти місцевість вища – на північній чи на південній?

– у якому напрямку легше їхати велосипедом ґрунтовою дорогою – від села Шуринга до села Михалино чи навпаки?

Перевірте себе: 200, лівий, північний, від села Шуринга до села Михалино.

д) накресліть умовні знаки *рослинного покриву* і вивчіть їх:

	А	Б	В
1			
2			
3			

1А – фруктовий сад;

2В – хвойне дерево, що стоїть окремо;

3Б – листяний ліс;

2Б – буреломи;

1В – рідколісся;

3А – лугова рослинність;

3В – болота прохідні;

2А – піски;

1Б – горілі та сухостійні ліси.

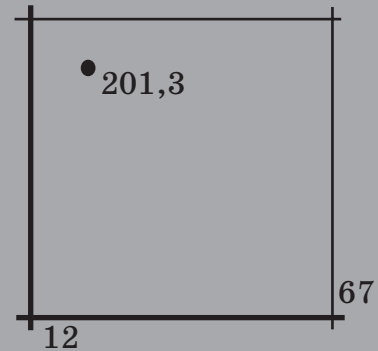
Завдання 1.2. Навчіться визначати квадрат кілометрової (прямокутної) сітки, у якому розташований потрібний нам об'єкт.

Пам'ятайте, щоб визначити, в якому *квадраті* розташований об'єкт, записуємо числа в такому порядку:

1) двозначне число, підписане більшим шрифтом, біля *нижньої горизонтальної* лінії (координата *x*) – 67;

2) двозначне число, підписане більшим шрифтом, біля *лівої вертикальної* лінії (координата *y*) – 12;

Отже, висота місцевості 201,3 м розташована в квадраті 6712.

а) визначте, які населені пункти розташовані в таких квадратах сітки:

Населений пункт	Квадрат сітки	Населений пункт	Квадрат сітки
<i>Михалино</i>	6711, 6811	<i>Снов</i>	6413, 6414
<i>Добриніно</i>	6614, 6714	<i>Ниж. Волково</i>	6710

б) визначте, у яких квадратах сітки розташовані такі абсолютні висоти місцевості:

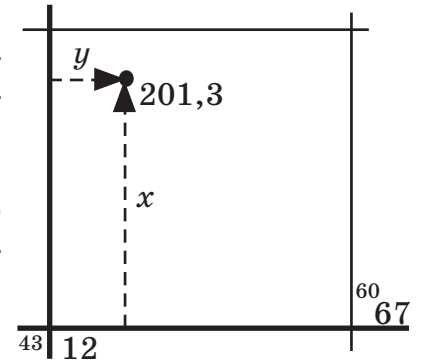
Висота місцевості	Квадрат сітки	Висота місцевості	Квадрат сітки
156,2	6612	155,7	6412
213,8	6812	214,6	6910

2. Вчимося розв'язувати задачі за навчальними топографічними картами

Завдання 2.1. Визначте прямокутні координати висоти місцевості 201,3 м у квадраті 6712:

- а) визначаємо прямокутну координату x :
- дописуємо перше двозначне число, зазначене меншим шрифтом, до нижньої горизонтальної лінії кілометрової сітки:
 $x=6067$ (відстань від екватора у кілометрах);
 - за масштабом листа карти (в 1 см 250 м) визначаємо відстань у метрах від нижньої горизонтальної лінії сітки до даної точки:
 $3,3 \text{ см} \cdot 250 \text{ м} = 825 \text{ м}$.

Отже, повна прямокутна координата $x = 6\ 067\ 825$, тобто, дана точка віддалена від екватора на 6 067 км 825 м;

- б) визначаємо прямокутну координату y :
- дописуємо перше двозначне число, зазначене меншим шрифтом, до лівої вертикальної лінії кілометрової сітки:
 $y = 4312$ (4 – номер зони, у якій розташована дана точка; 312 – відстань у кілометрах даної точки від осевого меридіана зони);
 - за масштабом листа карти (в 1 см 250 м) визначаємо відстань у метрах від лівої вертикальної лінії сітки до даної точки:
 $1,0 \text{ см} \cdot 250 \text{ м} = 250 \text{ м}$.

Отже, повна прямокутна координата $y=4\ 312\ 250$, тобто, дана точка розташована в 4-й зоні та віддалена від осевого меридіана даної зони західніше на 312 км 250 м.

Відповідь: прямокутні координати висоти місцевості 201,3 м становлять – $x = 6\ 067\ 825$, $y = 4\ 312\ 250$.

Завдання 2.2. Визначте прямокутні координати точок (допишіть цифри).

I варіант

Географічний об'єкт (квадрат сітки)	Прямокутні координати
Центр острова на оз. Чорному (6513)	$x = 6065875$ $y = 4313450$
г. Михалинська, 212,8 (6812)	$x = 6068175$ $y = 4311825$

II варіант

Географічний об'єкт (квадрат сітки)	Прямокутні координати
Дерев'яний міст через р.Андогу (6511)	$x = 6065050$ $y = 4311075$
Водяний млин на півночі оз.Чорного (6613)	$x = 6066300$ $y = 4313275$

Завдання 2.3. Визначте точки за прямокутними координатами.

I варіант

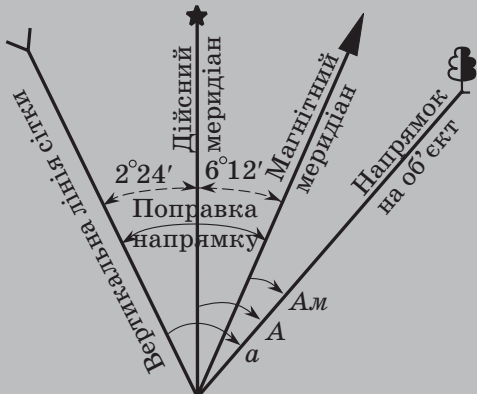
Географічний об'єкт (квадрат сітки)	Прямокутні координати
Джерело Біле (6513)	$x = 6065075$ $y = 4313400$
Гора Андогська, 160,6 (6611)	$x = 6066800$ $y = 4311850$

II варіант

Географічний об'єкт (квадрат сітки)	Прямокутні координати
Будинок лісника (6611)	$x = 6066525$ $y = 4311625$
Пристань на р.Соть (6814)	$x = 6068800$ $y = 4314225$

Завдання 2.4. Покращеною ґрунтовою дорогою (квадрат 6512) до радгоспу Біличі їде велосипедист. Визначте дирекційний кут, дійсний та магнітний азимут цього напрямку.

Пам'ятайте, що при визначенні напрямків на топографічній карті потрібно враховувати співвідношення між дирекційним кутом (a), дійсним азимутом (A) та магнітним азимутом (A_m).

Поправка напрямку: $8^{\circ}36' = 2^{\circ}24' + 6^{\circ}12'$
 Магнітний азимут: $A_m = a - 8^{\circ}36'$; $a = A_m + 8^{\circ}36'$
 Дійсний азимут: $A = a - 2^{\circ}24'$
 Дирекційний кут: a – за вертикальною лінією сітки $a = A_m + 8^{\circ}36'$; $a = A + 2^{\circ}24'$

а) визначаємо дирекційний кут (a):

– транспортиром визначаємо кут за годинниковою стрілкою між північним напрямком вертикальної лінії кілометрової сітки (13) і дорогою до радгоспу Біличі: $a = 276^{\circ}$;

б) визначаємо дійсний азимут (A):

– від дирекційного кута віднімаємо зближення меридіанів ($2^{\circ}24'$):
 $A = 276^{\circ} - 2^{\circ}24' = 273^{\circ}36'$;

в) визначаємо магнітний азимут (A_m):

– від дирекційного кута віднімаємо величину поправки напрямку ($8^{\circ}36'$): $A_m = 276^{\circ} - 8^{\circ}36' = 267^{\circ}24'$;

Відповідь: дирекційний кут напрямку велосипедиста становить 276° , дійсний азимут – $273^{\circ}36'$, магнітний азимут – $267^{\circ}24'$.

Завдання 2.5. Школярі пройшли 1700 м від гори Дубровина (квадрат 6910) за напрямком, магнітний азимут якого становить $116^{\circ}24'$. Визначте за картою, куди прийшли школярі та який дійсний азимут їх напрямку:

а) щоб визначити напрямок руху школярів, визначаємо величину дирекційного кута, враховуючи поправку напрямку:

$$a = A_m + 8^{\circ}36', a = 116^{\circ}24' + 8^{\circ}36' = 125^{\circ};$$

б) за масштабом карти (в 1 см 250 м) визначаємо величину відрізка на карті, що дорівнює пройденому шляху: $1700 \text{ м} : 250 \text{ м} = 6,8 \text{ см}$;

в) відкладаємо на карті від гори Дубровина дирекційний кут (125°) та відстань (6,8 см) і знаходимо кінцеву точку маршруту – школа в селі Михалино;

г) дійсний азимут визначаємо за величиною магнітного азимута, враховуючи магнітне схилення:

$$A = A_m + 6^{\circ}12'; A = 116^{\circ}24' + 6^{\circ}12' = 122^{\circ}36'.$$

Відповідь: школярі прийшли до школи у с. Михалино (квадрат 6811) за дійсним азимутом $122^{\circ}36'$.

Завдання 2.6. Підніміться від ґрунтової дороги з точки 156,9 м (квадрат 6813) польовою стежкою до бурелому.

Визначте крутість схилу між горизонталями 160 і 165 м:

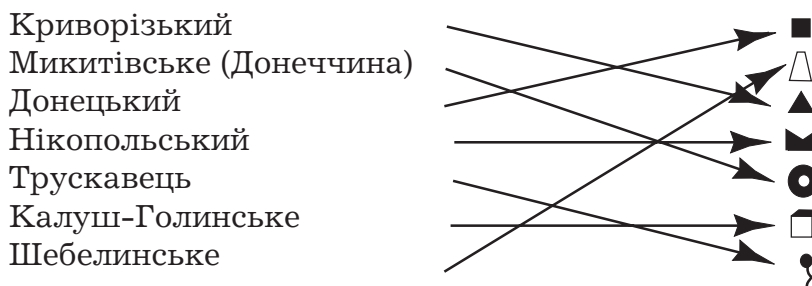
ПРАКТИЧНА РОБОТА №3

- Тема.** Встановлення взаємозв'язків між тектонічними структурами, формами рельєфу та корисними копалинами на території України.
- Мета.** Навчитися встановлювати й пояснювати взаємозв'язки між тектонічними структурами, формами рельєфу та корисними копалинами на території України; розвивати геопросторове мислення та вміння співставляти різні за змістом географічні карти.
- Обладнання:** Карти України: "Фізична карта", "Тектонічна будова", "Корисні копалини"; олівці.

1. Читаємо географічні карти

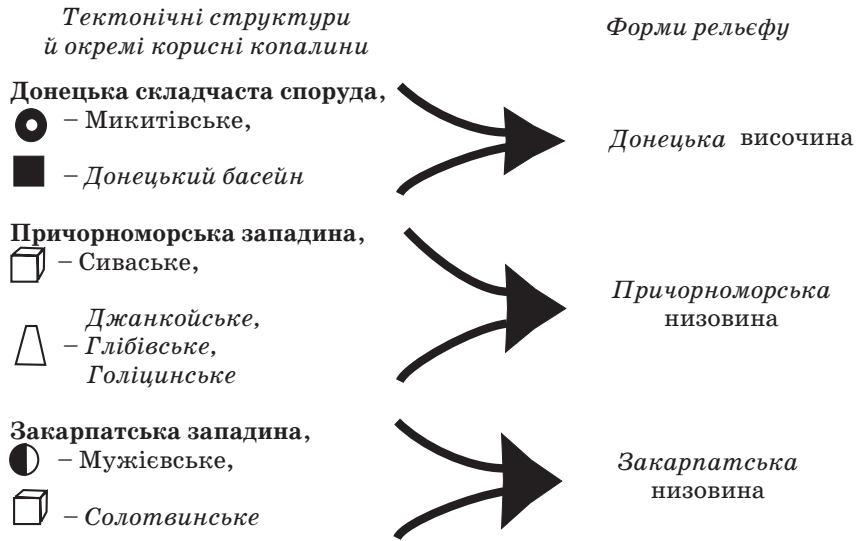
- Завдання 1.1.** Розгляньте "Фізичну карту" України:
- а) за шкалою висот визначте і замалюйте кольори, якими позначено: низовини – , височини – , гори – ;
- б) вивчіть розташування основних форм рельєфу на території України, запишіть їх назви:
- низовини – ,
височини –
..... ,
гори – ;
- в) випишіть назви форм рельєфу своєї області –
.....
- Завдання 1.2.** Розгляньте карту України "Тектонічна будова". Визначте і допишіть:
- а) територія України лежить у межах трьох платформ – *Скіфської, Східноєвропейської, Західноєвропейської* та двох складчастих систем – *Карпатської і Кримської*, які утворилися під час *альпійського* гороутворення і належать до *Середземноморського геосинклінального поясу*;
- б) найбільшу площу території України займає тектонічна структура – *Український щит*, на лівому березі Дніпра розташована – *Дніпровсько-Донецька западина*, на заході України – *Львівська і Закарпатська западини*, на півдні – *Причорноморська западина*.
- Завдання 1.3.** Розгляньте карту України "Корисні копалини". Згадайте умовні знаки, якими позначають корисні копалини:
- а) запишіть, на які групи вони поділяються –
..... ;
- б) поєднайте стрілочками назви родовищ і басейнів та значки відповідних корисних копалин –

2. Вчимося встановлювати взаємозв'язки в природі

Завдання 2.1. Співставте карти – фізичну, тектонічну й корисних копалин. Допишіть назви відповідних форм рельєфу та родовищ корисних копалин.

Завдання 2.2. Відшукайте необхідні дані на картах – фізичній, тектонічній та корисних копалин. Підкресліть правильні твердження:

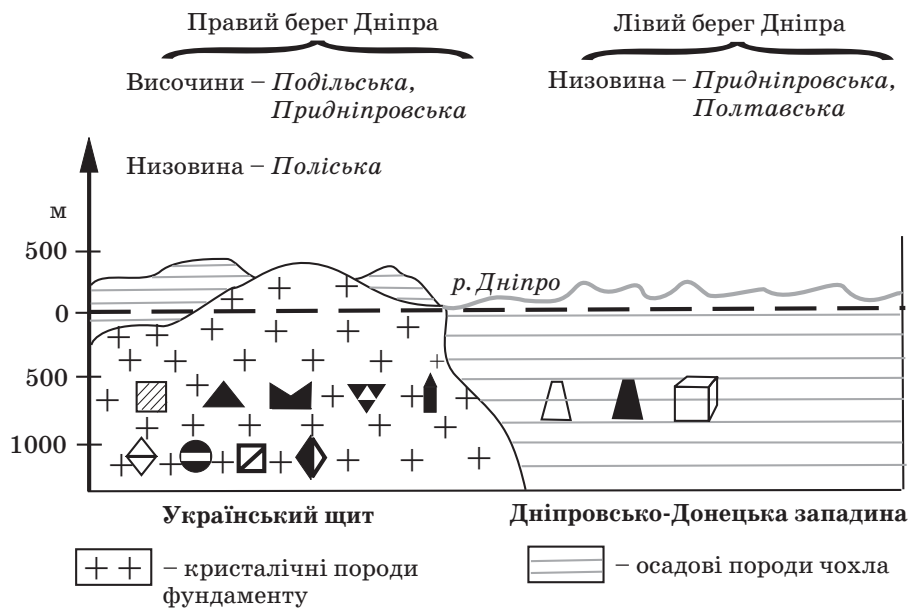
- Долинське і Бориславське – нафтові родовища, приурочені до Волино-Подільської плити / Передкарпатського крайового прогину;
- всі / не всі низовини України розташовані лише на тектонічних западинах;
- у рельєфі на всіх трьох платформах: Східноєвропейській, Західноєвропейській, Скіфській, – лише рівнини / рівнини і гори.

Перевірте себе – підкресленими мають бути слова: не всі, лише рівнини, Передкарпатського крайового прогину.

Завдання 2.3. На мал. 2 схематично зображено Український щит і Дніпровсько-Донецьку западину. Співставте фізичну й тектонічну карти і карту корисних копалин та допишіть:

а) назви рівнин, які відповідають у рельєфі даним тектонічним структурам;

б) знаки корисних копалин, які залягають у надрах названих територій.

Мал. 2. Співвідношення тектонічних структур форм рельєфу й корисних копалин

Висновок: (підкресліть правильні відповіді та допишіть пропущені слова) обом тектонічним структурам у рельєфі відповідають рівнини / гори, оскільки вони є частиною *Східноєвропейської* платформи. Але на Українському щиті переважають височини / низовини, тому що кристалічні породи фундаменту підходять дуже близько до поверхні, або виходять на поверхню. А Дніпровсько-Донецька западина покрита потужними товщами (від 5 000 до 15 000 м) *осадових* порід, тому на її поверхні – *низовина*. У надрах обох територій присутні корисні копалини осадового походження, але в Українському щиті – найбагатшій коморі корисних копалин України, вони значно різноманітніші, оскільки щит складений із різних за віком і походженням гірських порід.

3. Встановлюємо і пояснюємо взаємозв'язки в природі

Завдання 3.1. Встановіть взаємозв'язки між тектонічними структурами, формами рельєфу та корисними копалинами на території України. Заповніть таблицю.

I варіант – Правобережна Україна і Карпати.

II варіант – Лівобережна Україна і Крим.

Тектонічні структури (карта "Тектонічна будова")	Форми рельєфу ("Фізична карта")	Корисні копалини (карта "Корисні копалини")
<i>Платформні структури</i>	<i>Рівнини</i>	
1. Східноєвропейська платформа:	1. Східноєвропейська рівнина:	а) горючі:
<i>Складчасті системи</i>	<i>Гори</i>	

- Поясніть:
- а) Які форми рельєфу відповідають яким тектонічним структурам і чому?
.....
.....
.....
.....
.....
- б) Які корисні копалини приурочені до яких тектонічних структур і чому?
.....
.....
.....
.....
.....

Географічні цікавинки Всезнайки – Українки

- "Третій зайвий" – закресліть географічний об'єкт, який не відповідає двом іншим.
- Говерла, Роман-Кош, Камула.
 - Поліська, Приазовська, Подільська.
 - Західноєвропейська, Львівська, Східноєвропейська.
 - Криворізький, Білозерський, Донецький.
- Як ви вважаєте? (Підкресліть "так" або "не так").
- Чи варто геологам шукати кам'яне вугілля у Вінницькій області? – Так / не так.
 - Чи ефективно у Рівному будувати металургійний завод? – Так / не так.
 - Чи потрібно будівельникам столиці України враховувати можливість землетрусів? – Так / не так.
- Із букв слова "Тектоніка" утворіть якомога більше слів.
Ніка, каток, Ока, кіно, іон, танок, ікона, кант, ектан.
- Якщо розгадаєте ребус, то дізнаєтеся, як називається унікальний кряж, складений переважно з вапняків – залишків коралових рифів давнього Сарматського моря.

3 (иґляоJ)
,100

- Що означає назва міста Кілія (Одеська область) у перекладі з турецької мови? Це слово ви складете з початкових букв назв таких корисних копалин:

↑ Г Р А Ф І Т

◇ Л А Б Р А Д О Р И Т

И

▼ Н І К Е Л Е В І руди

● А П А Т И Т И

Відповідь: *глина*

ПРАКТИЧНА РОБОТА №4

- Тема.** Позначення на контурній карті річок, озер, водосховищ, каналів, боліт. Аналіз забезпеченості водними ресурсами різних територій України.
- Мета.** Позначити на контурній карті, вивчити й показувати на картах основні гідрологічні об'єкти України; навчитися аналізувати забезпеченість водними ресурсами різних територій України; формувати екологічне мислення, прагнути бути дбайливим господарем своєї держави.
- Обладнання.** Тематичні карти атласу з теми "Внутрішні води", фізична й кліматичні карти України, довідкові дані, матеріали засобів масової інформації, контурна карта, олівці.

1. Читаємо географічні карти

Завдання 1.1. Розгляньте карти України – "Поверхневі води" та "Фізична карта". Визначте:

а) до яких басейнів річок належать?

1) Збруч	а) Південний Буг
2) Прут	б) Дністер
3) Інгул	в) Сіверський Донець
4) Лугань	г) Дунай

Відповідь:

1	2	3	4
б	г	а	в

б) найбільші притоки Дніпра (допишіть їх):

<i>Праві</i>	<i>Ліві</i>
Прип'ять	Десна
Тетерів	Сула
Ингулець	Псел
Ірпінь	Ворскла
Рось	Самара

в) у басейні яких річок (чи річки) розташована ваша область?

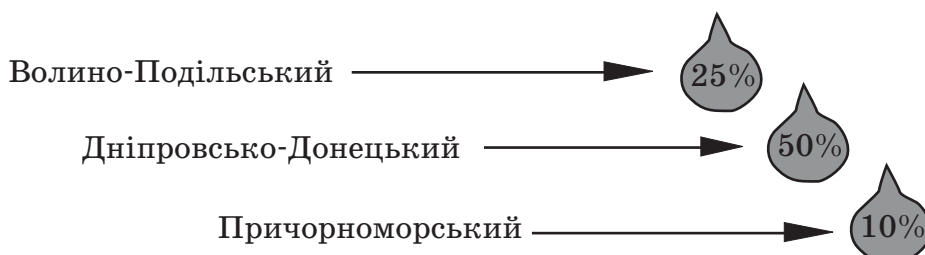
г) якими умовними знаками позначено?

- – озера прісні та водосховища;
- – канали меліоративні;
- – болота й плавні.

д) який середній багаторічний стік річок (м³/сек.) у їх гирлі та в інших пунктах спостереження?

Дніпро <u>1700</u>	Десна (біля м.Чернігів) <u>323</u>
Дністер <u>280</u>	Прут (біля м.Чернівці) <u>77</u>
Південний Буг <u>109</u>	Ворскла (біля м.Полтава) <u>23</u>

Завдання 1.2. Розгляньте карту України "Підземні води. Водні ресурси". Визначте:
а) яка частина прісних експлуатаційних ресурсів України зосереджена в кожному з артезіанських басейнів (поєднайте їх стрілочками):

б) в межах якого гідрогеологічного району найбільше джерел мінеральних вод? *Дніпровсько-Донецького*.

в) в межах яких (чи якого) гідрогеологічних районів розташована ваша область?

2. Наносимо географічні об'єкти на контурну карту

Пам'ятайте, що при позначенні географічних об'єктів на контурну карту слід дотримуватись вимог, а саме:

- назви річок і каналів розміщуйте вздовж їх простягання, а назви озер і водосховищ – горизонтально;
- всі підписи на контурній карті виконуйте чітко, акуратно, друкованими літерами.

Завдання 2.1. Позначте на контурній карті гідрологічні об'єкти України:
річки та їх притоки – Дніпро, Дунай, Дністер, Південний Буг, Західний Буг, Сан, Сіверський Донець, Молочна, Берда, Кальміус, Салгир;
озера – Шацькі – Світязьке, Пулемецьке; Ялпуг, Кагул, Катлабуг, Китай, Сиваш, Донузлав, Сасик, Сакське, Синевир (басейн р. Тересва в Закарпатській області), Бребенескул (між головним хребтом масиву Чорногора і горою Гутин-Томнатик);
водосховища – Київське, Канівське, Кременчуцьке, Дніпродзержинське, Дніпровське, Каховське (на р. Дніпро); Дністровське; Червонооскольське (на р. Оскіл, притоці Сіверського Дінця), Печенізьке (на р. Сіверський Донець); Карачунівське (на р. Інгулець, притоці Дніпра); Ладжигинське (на р. Південний Буг);
канали – Північнокримський, Дніпро – Донбас, Сіверський Донець – Донбас, Головний Каховський магістральний, Дніпро – Кривий Ріг, Дніпро – Інгулець, Дунай – Сасик;
болота – Полісся, долини річок, плавні річок (Дунайські та Дністровські), Передкарпаття, Закарпаття.

Завдання 2.2. Розгляньте основні річкові басейни України на карті "Поверхневі води". Нанесіть на контурну карту:
а) потовщеною червоною лінією межу Азово – Чорноморського і Балтійського басейнів;
б) потовщеною синьою лінією вододіл між басейнами Чорного і Азовського морів: Середньоруська, Донецька, Приазовська височини;
в) способом якісного фону – басейн річки, на якій розташований ваш населений пункт.

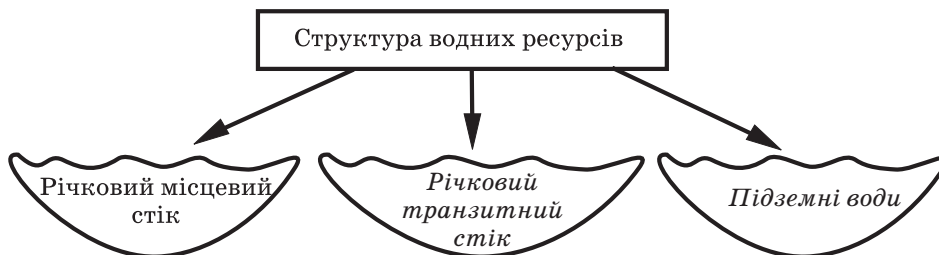

3. Вчимося аналізувати забезпеченість водними ресурсами різних територій України

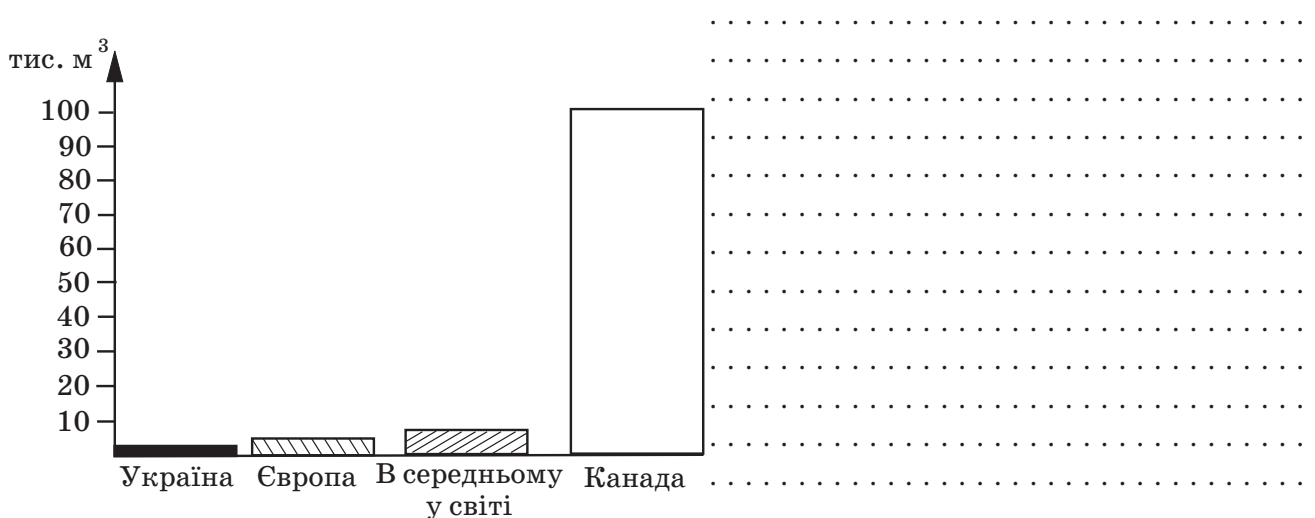
Пам'ятайте, що *аналіз* як метод дослідження передбачає таку діяльність (за Б.Блумом):

- розкладання на складові;
- пояснення причин;
- порівняння;
- розміщення одне за одним;
- класифікація;
- пояснення як і чому.

Завдання 3.1. Заповніть схему.

Завдання 3.2. Відомо, що Україна належить до територій із низькою водозабезпеченістю за місцевим і сумарним річковим стоком. Так, на одного жителя в Україні припадає лише 1,0 тис. м³ на рік, тоді як у Європі – 4,6 тис. м³, у світі – 8,2 тис. м³, Канаді – 99 тис. м³. Порівняйте показники й поясніть відмінності між ними. Побудуйте стовпчикову діаграму.

Висновок: формування водних ресурсів відбувається за рахунок *атмосферних опадів* і *транзитних вод*. На розміщення водних ресурсів впливають *кліматичні* й *гідрогеологічні чинники*.

Завдання 3.3. Визначте падіння і похил річки Південний Буг, довжина якої від витoku до гирла становить 806 км. Починається річка на Подільській височині на висоті 321 м на північний захід від міста Хмельницького.

Пам'ятайте: *падіння* річки (Pa) – це різниця висот між її витokом (h_1) і гирлом (h_2), у метрах (значення висот витoku і гирла визначаємо за шкалою висот на фізичній карті);

похил річки ($По$) – це відношення значення падіння (Pa) до її довжини (L) на певній ділянці, у м/км, см/км.

$$Pa = h_1 - h_2$$

$$По = \frac{Pa}{L}$$

<p>Дано: $h_1 = 321 \text{ м}$ $h_2 = 0 \text{ м}$ $L = 806 \text{ км}$</p>	<p>$Pa = h_1 - h_2 = 321 - 0 = 321 \text{ (м)}$ $Po = \frac{Pa}{L} = \frac{321 \text{ м}}{806 \text{ км}} = 0,4 \text{ м/км}$</p>
<p>$Pa - ?$ $Po - ?$</p>	

Відповідь: падіння річки становить 321м, а похил – 0,4 м/км.

4. Аналізуємо забезпеченість водними ресурсами різних територій України

Завдання 4.1. Розгляньте карту "Забезпеченість водними ресурсами". Визначте, порівняйте й поясніть відмінності в показниках:

а) розподіл ресурсів місцевого стоку на одного жителя в різних областях України (допишіть області):

до 0,45 тис. м³/рік – Херсонська 2 – 3 тис. м³/рік – Житомирська
 0,45 – 1 тис. м³/рік – Кіровоградська 3 – 7 тис. м³/рік – Закарпатська
 1 – 2 тис. м³/рік – Вінницька.

Зменшуються показники з зх. та пн.зх. на пд. та пд. сх., що зумовлене зростанням континентальності клімату в цьому ж напрямку.

б) відповідність між наявністю ресурсів місцевого стоку і величиною споживання свіжої води по регіонах України (врахуйте соціально-економічний чинник). *Показники на більшій території не відповідають один одному, а в пд. областях (бідні водні ресурси) та сх. і центральних областях (зосереджене потужне промислове виробництво) вони прямо протилежні. Отже, місцевих водних ресурсів не вистачає, розміщені вони нерівномірно, тому необхідне їх раціональне використання та охорона від забруднення.*

Завдання 4.2. За картами атласу порівняйте гідрогеологічні райони:

I варіант – артезіанські басейни – Дніпровсько-Донецький і Причорноморський.

II варіант – провінції – Карпати і Гірський Крим.

Показники	Гідрогеологічні райони	
1. Кількість опадів, мм за рік		
2. Випаровування, мм за рік		
3. Рельєф		
4. Підземні води		
5. Ресурси місцевого стоку, тис. м ³ на 1 жителя за рік		

Висновок: (про подібні та відмінні ознаки й причини їх формування):

.....

Завдання 4.4. Визначте величину падіння і похилу річки Прут від витoku до державного кордону України, якщо абсолютна висота прикордонної території – 190 м, а довжина річки в межах України – 299 км (загальна її довжина – 967 км).

Дано:

$$h_1 = 1850 \text{ м}$$

$$h_2 = 190 \text{ м}$$

$$L = 299 \text{ км}$$

$$Pa = h_1 - h_2 = 1850 \text{ м} - 190 \text{ м} = 1660 \text{ (м)}$$

$$Po = \frac{Pa}{L} = \frac{1660 \text{ м}}{299 \text{ км}} = 5,6 \text{ м/км}$$

Па –? По –?

Відповідь: падіння річки становить 1660 м, а похил – 5,6 м/км.

Завдання 4.5. Експерт – епідеміолог стверджує, що якість питної води в Україні – найнижча в Європі. Наведіть докази на підтвердження чи спростування цього висновку.

.....

.....

.....

.....

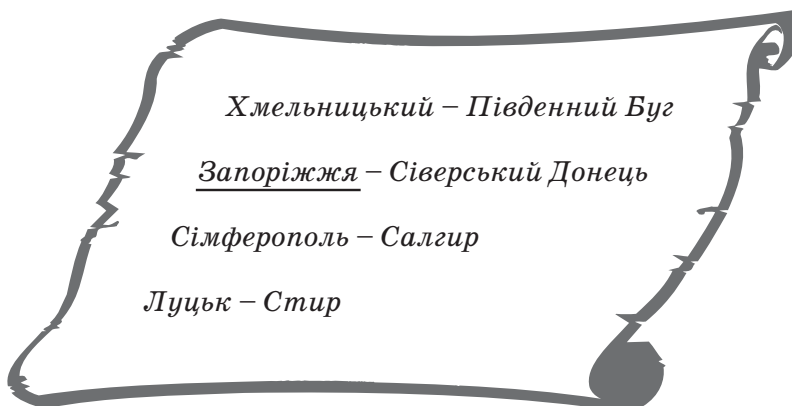
.....

.....

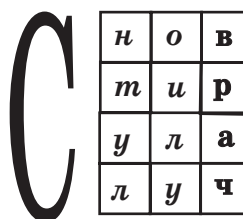
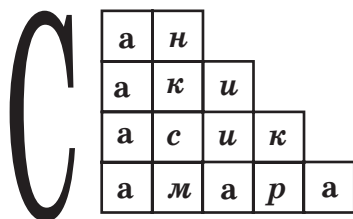

Географічні цікавинки Всезнайки – Українки

☐ – виправте помилку: підкресліть місто, розташоване не на своїй річці:

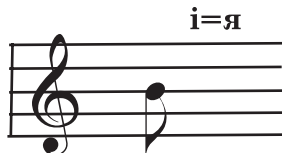

☐ – впишіть назви річок та озер України:

Перевірте себе: Слuch, Саки, Сула, Сасик, Стир, Сан, Снов, Самара.

☐ – розгадайте ребус і дізнайтеся, якого типу мінеральні води широко використовуються для лікування в курортах України.

(взлѳфн)

ПРАКТИЧНА РОБОТА №5

- Тема.** Аналіз закономірностей поширення ґрунтів на території України.
- Мета.** Навчитися аналізувати закономірності поширення ґрунтів на території України; розвивати вміння практично застосовувати здобуті географічні знання, користуючись різними інформаційними джерелами.
- Обладнання.** Карти: ґрунтів України, ґрунтів своєї області, фізична, кліматичні, геологічної і тектонічної будови, корисних копалин, рослинності і тваринного світу України; кольорові олівці.

1. Читаємо географічну карту

Завдання 1.1. Розгляньте карту ґрунтів України. Визначте, які типи ґрунтів переважають на рівнинній частині України вздовж зазначених паралелей (встановіть відповідність між типами ґрунтів і географічною широтою, поєднайте їх лініями):

а) 51° пн.ш.	1) чорноземи (звичайні, південні), каштанові;
б) 49° пн.ш.	2) дерново-підзолисті, сірі лісові, чорноземи (опідзолені, типові);
в) 47° пн.ш.	3) чорноземи (звичайні, південні);
г) 46° пн.ш.	4) сірі лісові, чорноземи (опідзолені, типові, звичайні).

Перевірте себе: а – 2; б – 4; в – 3; г – 1.

Завдання 1.2. За картою ґрунтів України визначте, які ґрунти сформувались у заплавах річок і зниженнях, в умовах неглибокого залягання ґрунтових вод (підкресліть правильну відповідь):

- а) чорноземи і каштанові;
- б) солонці і солончаки;
- в) лучні і болотні;
- г) буроземи і дернові.

Завдання 1.3. За картою ґрунтів України та своєї області визначте і запишіть, які ґрунти поширені на території вашої області. Підкресліть той тип ґрунту, який переважає на околицях вашого населеного пункту.

.....

.....

.....

.....

.....

2. Вчимося аналізувати закономірності поширення ґрунтів на території України

Завдання 2.1. Розглянувши карту ґрунтів України (завдання 1.1., 1.2., 1.3.), виявіть, у якому напрямку вони змінюються на рівнинній території (зафарбуйте червоним олівцем вибрану вами стрілочку).

Пам'ятайте, що на поширення ґрунтового покриву *рівнин* найбільше впливає *широтна зональність* (розподіл сонячної радіації і коефіцієнту зволоження).

Завдання 2.2. Порівняйте карту ґрунтів України з фізичною картою та іншими тематичними картами – "Геологічна будова", "Тектонічна будова", "Корисні копалини", "Рослинність", "Тваринний світ" і кліматичні карти. Визначте, у поширенні яких компонентів природи, крім ґрунтів, також спостерігається широтна зональність. Підкресліть червоною лінією ті компоненти природи, які впливають на утворення ґрунту:

а) температура повітря;	д) <u>рослинність</u> ;
б) тектонічні структури;	е) <u>опади</u> ;
в) <u>тваринний світ</u> ;	є) корисні копалини;
г) <u>гірські породи</u> ;	ж) <u>форми рельєфу</u> .

Відповідь: а, в д, е.

Завдання 2.3. За текстом підручника з теми "ґрунти" визначте, як змінюються ґрунти у горах України. Запишіть їх у порядку від підніжжя до вершин гір, підкресліть червоною лінією ті з них, які позначені на карті ґрунтів.

У Карпатах: лучно-буроземні (Закарпаття), буро-підзолисті поверхнево оглеєні (Передкарп.), буроземно-підзолисті, бурі лісові, гірсько-підзолисті, гірсько-лучні, гірсько-торфові.

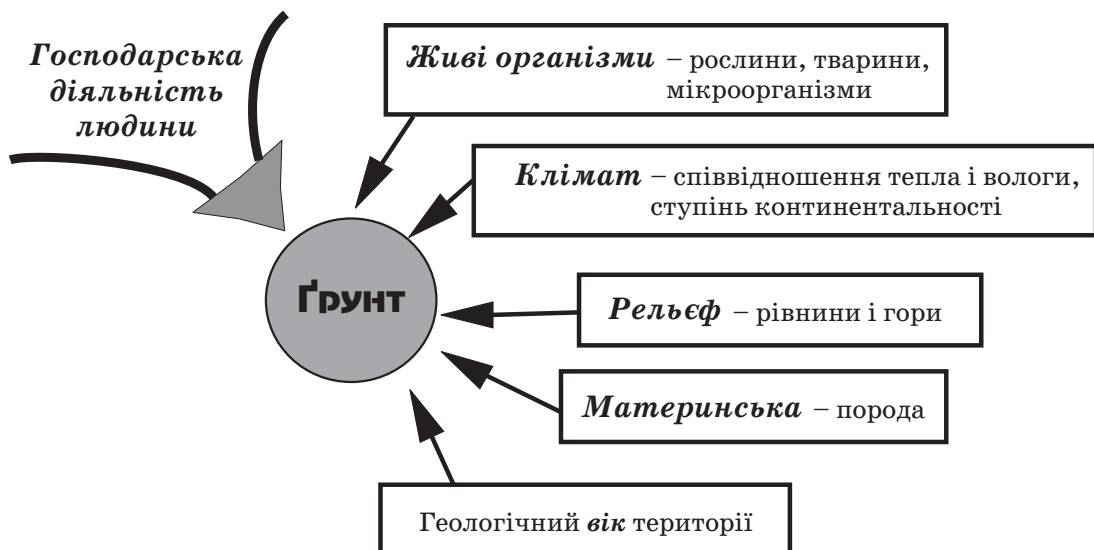
У Кримських горах: чорноземи південні, дерново-карбонатні (в пн. передгір'ях), коричневі гірські (Пд. берег Криму), бурі лісові, бурі опідзолені, гірські чорноземоподібні, дерново-буроземні, гірсько-лучні.

Поясніть, чому в горах сформувалися різні типи ґрунтів – *ґрунтовий покрив у горах змінюється з висотою (висотна поясність), у такому ж напрямку змінюються умови ґрунтоутворення в горах. Гірські ґрунти відрізняються від рівнинних.*

Пам'ятайте, що для гірських країн характерна *вертикальна поясність* ґрунтів.

Завдання 2.4. Доповніть схему "Умови ґрунтоутворення" (мал. 3), на якій зображено визначальні чинники у формуванні ґрунтів.

Запишіть пропущені слова: *вік, рельєф, клімат, материнська, живі організми, господарська діяльність*.

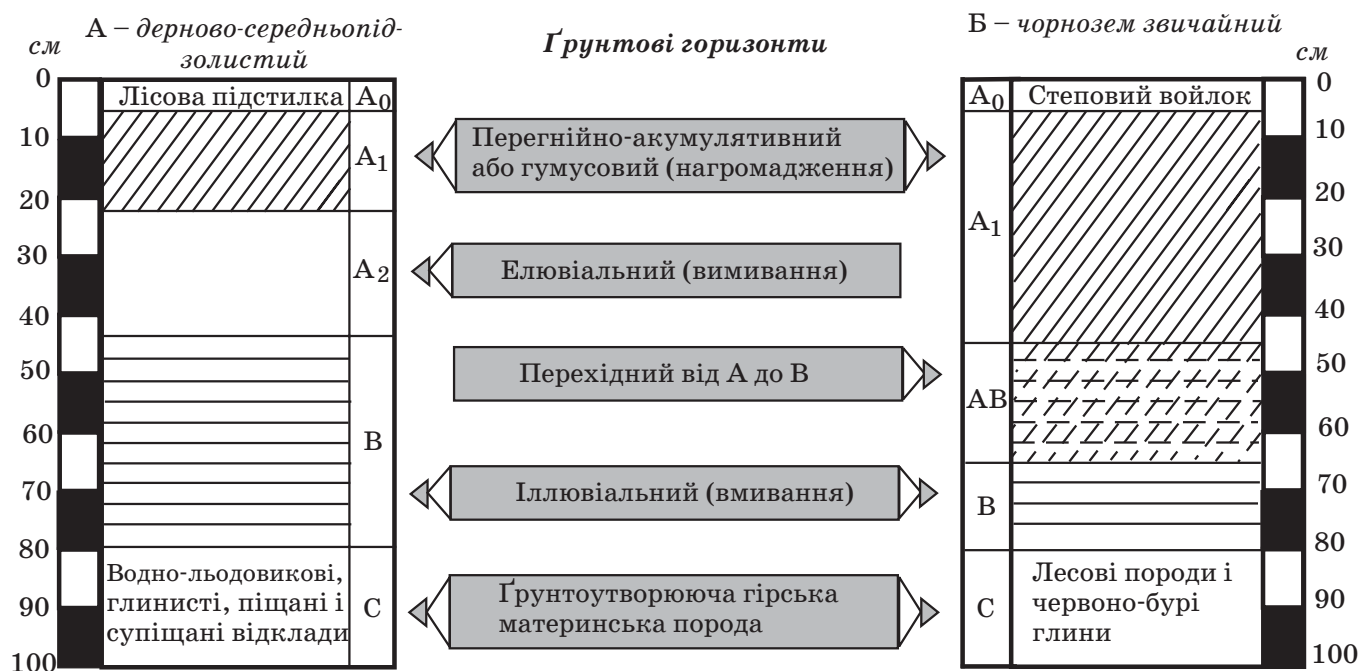

Мал. 3. Умови ґрунтоутворення

3. Аналізуємо закономірності поширення ґрунтів на території України

Завдання 3.1. Розгляньте ґрунтові профілі та познайомтеся з характеристикою двох типів ґрунтів – А і Б (мал. 4). Розпізнайте і підпишіть, який із них дерново-середньопідзолистий, а який – чорнозем звичайний.

Мал. 4. Ґрунти

Поясніть:

а) чому горизонт А₁ має різну потужність у ґрунтах А і Б?

Різна потужність горизонту А₁ залежить від кількості опадів (у степах їх менше, є умови для нагромадження гумусу, а не вимивання), від рослинності (трав'яна – у степах) і ін.

б) чому горизонт А₂ відсутній у ґрунті Б?

Горизонт А₂, вимивання, не формується в чорноземах, тут немає сильних опадів, які б вимивали поживні речовини.

в) у якій частині України поширені ґрунти?

типу А – на півночі рівнинної частини, на Поліссі, у мішанолісовій ПЗ.

типу Б – в північній частині степової природної зони.

Завдання 3.2. Прослідкуйте за зміною ґрунтового покриву на рівнинній території України з півночі на південь вздовж меридіанів:

I варіант – 30° сх. д.

II варіант – 34° сх. д.

Заповніть таблицю, використавши тематичні карти атласу й текст підручника із теми “Ґрунти”. Проводьте межі відповідних типів ґрунтів, орієнтуючись на географічні широти.

Географічна широта	Тип ґрунту		Середня річна кількість опадів, мм	Температура повітря; січень, липень, С°	Вміст гумусу, %	Родючість	Рослинність (природна зона)	Господарське використання
	назва	умовний знак						
52° пн.ш.	Дерново-підз.		550-600	-8°; +18°	0,7-2,0	Низька	Мішано-лісова	Лісозаготівля, м'ясо-молочне скотарство, картоплярство, льонарство.
50° пн. ш.	Сірі лісові		550-600	-8°; +18°	2,5-3,0	Середня	Лісостепова	
	Чорноземи	опідзолені	550	-8°; +19°	3,5-5,5	Вище середньої		
		типові	550	-7°; +20°	3,6-6,0			
			500	-6°; +21°	3,6-6,0			
48° пн. ш	звичайні		500	-5°; +22°	4,0-6,5	Вище середньої	Степова	
			450	-4°; +23°				
	південні		450	-3°; +23°	3,5-5,0	Середня		
46° пн. ш	каштанові		400					
			до 400	-2°; +23°	3,0-4,5			

Проаналізуйте вплив основних фізико-географічних чинників на поширення ґрунтів. Згадайте, у чому полягає суть аналізу як методу дослідження (див. стор. 20). У розміщенні ґрунтів на рівнинах простежується основна закономірність – широтна зональність. Саме так змінюються й основні умови ґрунтоутворення. Тому на пн., в мішано-лісовій ПЗ, в умовах вологого й прохолодного клімату сформувалися

малородючі дерново-підзол. ґрунти, які змінюються на південь більш родючими сірими лісовими ґрунтами. Найродючіші ґрунти, чорноземи й каштанові, – у лісовій і степовій ПЗ; тут найсприятливіші умови ґрунтоутворення; саме ці ґрунти мають найактивніше господарське використання.

Завдання 3.3. Нанесіть на контурну карту¹ способом якісного фону чорноземи України (усіх типів). Поясніть, яке значення вони мають для держави та які заходи вживають для їх охорони.

Географічні цікавинки Всезнайки – Українки

□ – Розгадайте кросворд.

1. Найважливіша складова ґрунту, що утворюється з органічних рослинно-тваринних решток під впливом життєдіяльності мікро-організмів і зумовлює його родючість.

1	Г	У	М	У	С														
2	Р	О	Д	Ю	Ч	І	С	Т	Ь										
3	У	К	Р	А	Ї	Н	А												
4	Н	А	Г	Р	О	М	А	Д	Ж	Е	Н	Н	Я						
5	Т	О	Р	Ф	О	В	И	Щ	А										

2. Основна властивість ґрунту.

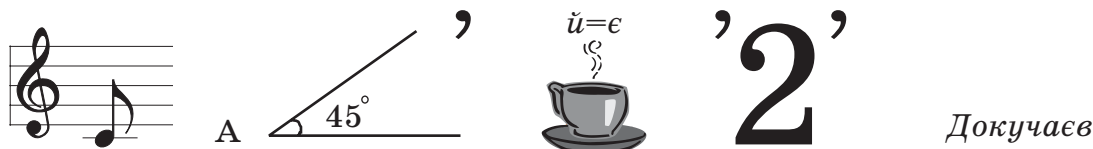
3. Держава, яка має найкращі в світі ґрунти та надзвичайно високий рівень господарської освоєності земель.

4. Процес акумуляції органічних речовин і утворення гумусу у верхньому ґрунтовому горизонті, переважно темнішому від інших горизонтів.

5. Ґрунти, які утворилися в умовах надмірного зволоження внаслідок високого рівня ґрунтових вод.

Для відповіді використайте слова: нагромадження, родючість, Україна, торфянища, гумус.

□ – Якщо розгадаєте ребус, то зможете записати прізвище одного із засновників фізичної географії як самостійної галузі науки та основоположника ґрунтознавства.

□ – Переставте букви і прочитайте назви поширених в Україні ґрунтів:

Веродон – досізіплит – дерново-підзолисті

Іріс соліві – сірі лісові

Мироночез – чорноземи

Ташкавіно – каштанові

Ончул-лотобін – лучно-болотні.

¹ Використайте контурну карту практичної роботи №4 на стор. 24.

ПРАКТИЧНА РОБОТА №6

- Тема.** Складання порівняльної характеристики природних зон і країв України (за вибором).
- Мета.** Навчитися порівнювати природні зони і краї рівнинної частини України; формувати необхідність дбайливого ставлення до природи, в якій усі компоненти взаємозв'язані.
- Обладнання.** Карти України: "Фізико-географічне районування", тектонічна, кліматичні, ґрунтів, рослинності, тваринного світу, ландшафтів, охорони природи; кольорові олівці, контурна карта.

1. Читаємо карту "Фізико-географічне районування"

- Завдання 1.1.** Накресліть умовні знаки, якими зображено межі фізико-географічних
- – країн, – зон, – підзон, – країв.
- Завдання 1.2.** Встановіть відповідність між колонками.

<i>Одиниці фізико-географічного районування</i>	<i>Території фізико-географічного районування</i>
а) країна;	1) Причорноморський середньостеповий;
б) зона;	2) Українські Карпати;
в) край (провінція).	3) Лісостепова;
	4) Кримські гори;
	5) Мішаних лісів;
	6) Донецький північно-степовий.

Відповідь: а – 2, 4; б – 3, 5; в – 1, 6.

Завдання 1.3. Визначте і запишіть назву території фізико-географічного районування, в межах якої розташований ваш населений пункт.

.....

.....

.....

2. Наносимо території фізико-географічного районування на контурну карту

- Завдання 2.1.** Нанесіть на контурну карту "Фізико-географічне районування" країни: Південний захід Східноєвропейської рівнини, Українські Карпати, Кримські гори;
- зони: мішаних і широколистяних лісів, лісостепову, степову;
- край, в межах якого (яких) розташована ваша область.

3. Вчимося складати порівняльну характеристику природних зон і країв України

- Завдання 3.1.** Використовуючи тематичні карти і текст підручника, заповніть таблицю і на прикладі двох природних зон докажіть, що основна причина відмінностей між ними – це різниця у співвідношенні тепла і вологи.

Характеристика природних зон

Природна зона	Географічне положення	Клімат				Ґрунти	Ландшафти
		t° січня, С°	t° липня, С°	Річна, кількість опадів, мм	$K = \frac{O}{B}$		
Зона мішаних і широколистяних лісів	Північна частина України	-5°, -8°	+17°, +19°	600-700	1,2 – 0,9	Дерново-підзолисті	Мішано-лісові, хвойно-широколистяні
Степова зона	Пд. України, Азово-Чорноморське узбережжя	-2°, -9°	+21,5°, +23°	300-450	0,5 – 0,3	Чорноземи, каштанові	Степові

Висновок. Зона мішаних і широколистяних лісів, на відміну від зони степів, сформувалася в умовах прохолоднішого і значно вологішого клімату. Тому тут ростуть мішані та хвойно-широколистяні ліси на більшій території (10 – 60%). У степовій зоні завдяки малому зволоженню і вищих температурах природною рослинністю є різнотрав'я на родючих ґрунтах. Ландшафти обох зон дуже змінені завдяки впливу господарської діяльності людей.

Впишіть пропущені слова: мішані та хвойно-широколистяні ліси, прохолоднішого, вологішого, малому зволоженню і вищих температурах, різнотрав'я на родючих ґрунтах, господарської діяльності людей, Ландшафти обох зон.

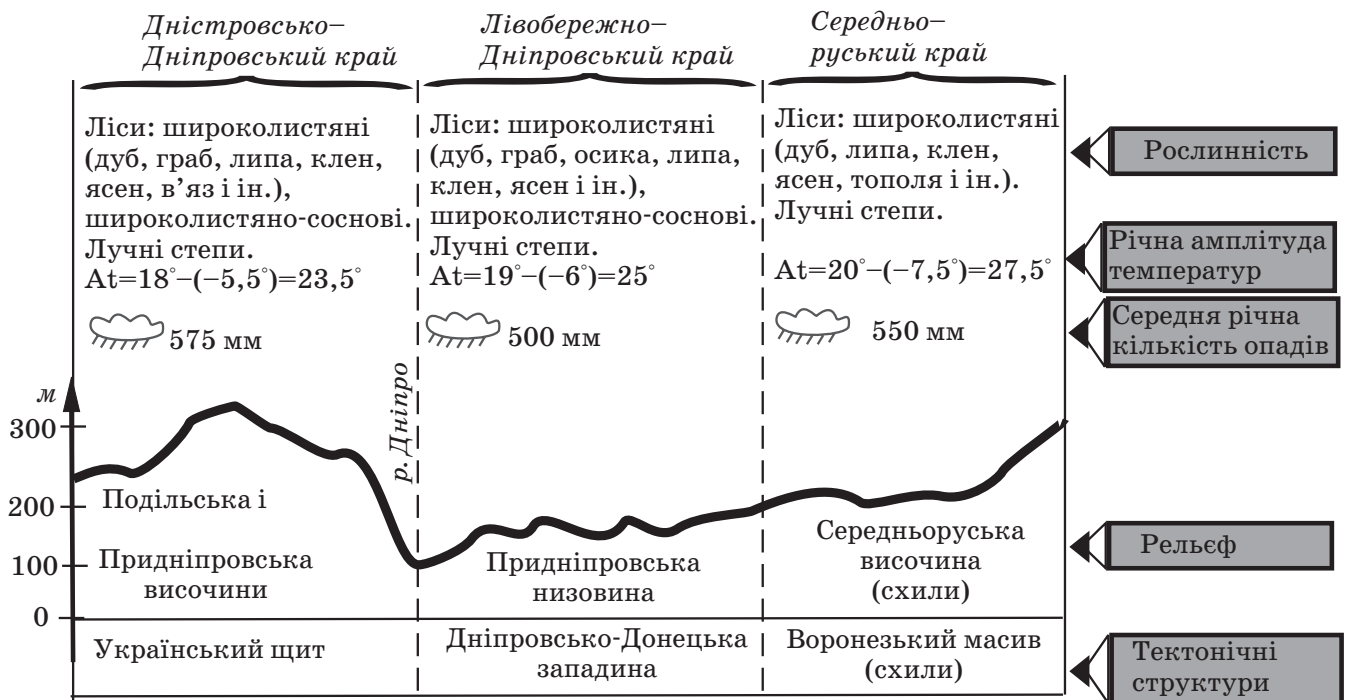
Пам'ятайте, що при порівнянні природних зон необхідно виділяти подібні та відмінні ознаки за планом:

1. Географічне положення, межі, розміри.
2. Головні риси природних умов:
 - а) рельєф;
 - б) клімат;
 - в) внутрішні води;
 - г) ґрунти;
 - д) рослинність;
 - е) тваринний світ;
 - є) ландшафти.
3. Несприятливі природні процеси.
4. Вплив господарської діяльності людини на природні особливості зон.
5. Природоохоронні території.

Завдання 3.2. Порівняйте лісостепові краї на мал. 5, виділіть подібні та відмінні ознаки. Використайте текст підручника й карти: фізико-географічне районування, кліматичні, фізична, тектонічна. Доведіть, що основними причинами виділення природних країв у межах природних зон є:

- а) наслідки різної віддаленості від океану (ступінь континентальності клімату, вплив повітряних мас);
- б) неоднорідність поверхні природної зони;

в) різна історія формування природи протягом неотектонічного етапу.

Мал. 5. Лісостепові краї

1. Як і чому змінюється температурний режим із віддаленістю країв від Атлантичного океану? *Зростає At , збільшується континентальність ПМ завдяки зменшеному впливу теплої Північноатлантичної течії.*
2. Чому змінюється середня річна кількість опадів? *В цілому показники знижуються із віддаленням від Атлантичного океану, але на височинах опадів більше завдяки інтенсивнішій конденсації водяної пари.*
3. Як відрізняються природні краї за формами рельєфу та відповідними їм тектонічними структурами? *В основі всіх трьох природних країв – різні форми рельєфу та різні тектонічні структури.*
4. Як і чому змінюється характер природної рослинності? Які види рослин присутні в усіх краях? *На зх. переважають вологолюбні рослини, скрізь – подібні, а саме – ліси і лучні степи.*

Висновок. В межах лісостепової природної зони виділяють природні краї, які відрізняються ступенем континентальності клімату та неоднорідністю поверхні, спричиненою різною тектонічною будовою.

4. Складаємо порівняльну характеристику природних зон і країв України

Завдання 4.1. Складіть порівняльну характеристику двох природних зон України:

I варіант – лісостепової і мішаних та широколистяних лісів;

II варіант – лісостепової і степової.

Використайте різні джерела географічних знань і дані завдання 3.1. (стор. 30-31).

.....

.....

.....

.....

.....

ПРАКТИЧНА РОБОТА №7

- Тема.** Аналіз карти геоекологічної ситуації в Україні. Нанесення на контурну карту основних природоохоронних об'єктів України.
- Мета.** Навчитись аналізувати карти геоекологічної ситуації в Україні, виявляти основні чинники, які впливають на геоекологічну ситуацію, оцінювати геоекологічні умови для існування живих організмів та проживання населення в Україні;
розвивати вміння і навички роботи з контурною картою при нанесенні основних природоохоронних об'єктів України.
- Обладнання.** Карти геоекологічної ситуації, охорони природи, промисловості та густоти населення в Україні, матеріали засобів масової інформації, матеріали про природоохоронні об'єкти України, контурна карта, кольорові олівці.

1. Читаємо географічні карти

- Завдання 1.1.** Навчіться читати карти геоекологічної ситуації в Україні:
- а) за картою "Забруднення атмосферного повітря" визначте і запишіть вісім міст із найбільшими викидами шкідливих речовин – *Кривий Ріг, Маріуполь, Донецьк, Макіївка, Луганськ, Запоріжжя, Дніпродзержинськ, Дніпропетровськ*;
- б) за картою "Радіаційне забруднення" визначте і запишіть, у яких адміністративних областях щільність забруднення території цезієм – $137(\text{Кі}/\text{км}^2)$:
- надзвичайно висока і дуже висока – *Київська, Житомирська*;
 - висока і середня – *північні, центральні, південно-західні області*;
 - дуже низька – *переважно західні та південні області*;
- в) за картою "Екологічна ситуація" визначте і запишіть, на території яких адміністративних областей умови проживання населення:
- катастрофічні – *Київська (зона ЧАЕС)*;
 - напружені – *частково – Дніпропетровська, Кіровоградська, Донецька, Луганська та ін.*;
 - сприятливі – *частково – Закарпатська, Чернігівська, Полтавська, АР Крим та ін.*;
- г) за картою "Екологічна ситуація" визначте і запишіть, які геоекологічні умови проживання на території вашої області –

- Завдання 1.2.** Навчіться читати карти охорони природи в Україні:
- а) накресліть умовні знаки:
	– біосферні заповідники;
	– природні заповідники;
	– національні природні парки;
- б) накресліть умовні знаки тих об'єктів природно-заповідного фонду, які є на території вашої області:
-
- в) встановіть відповідність між колонками:

Категорія природно-заповідного фонду:

Природоохоронні об'єкти:

1) біосферний заповідник

а) Український степовий

2) природний заповідник

б) Подільські Товтри

3) національний природний парк

в) Чорноморський

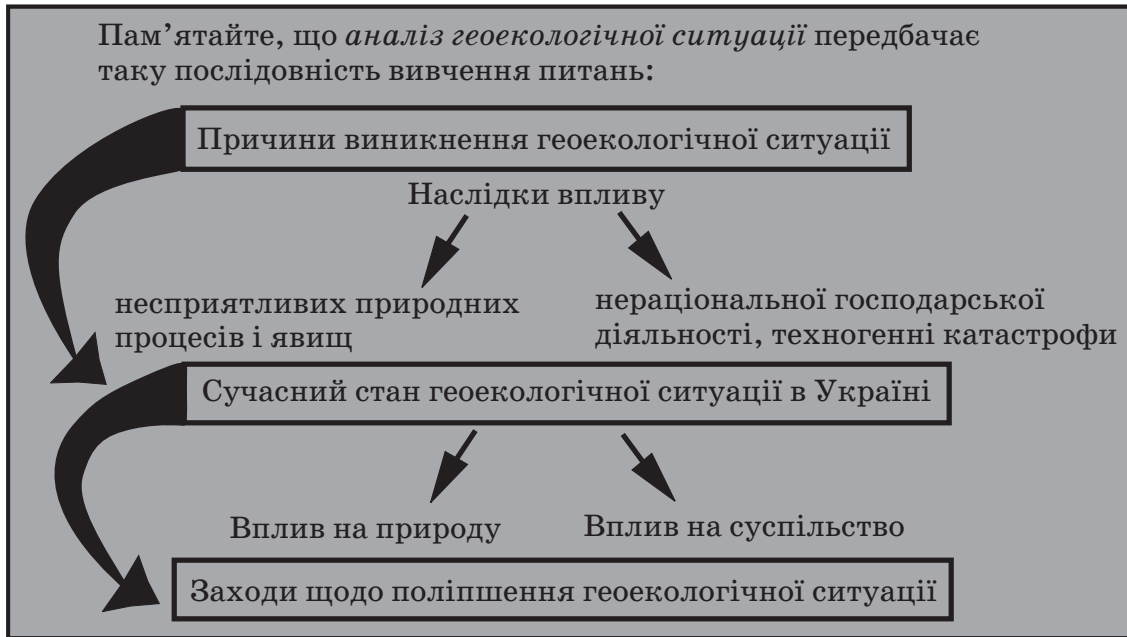
Відповідь: 1 в, 2 а, 3 б.

г) за допомогою умовних позначень карт визначте і запишіть, які заходи з охорони природи проводяться у вашій області:

.

2. Вчимося аналізувати карти геоecологічної ситуації в Україні

Завдання 2.1. Відомо, що наслідки аварії на четвертому реакторі Чорнобильської АЕС мають планетарний катастрофічний характер. Визначте і запишіть її вплив на:

а) стан навколишнього середовища (повітря, води, ґрунту) –

.

б) здоров'я людей –

.
 Як зображено на геоecологічних картах район аварії ЧАЕС (відповідь запишіть у таблиці)?

Назва географічної карти	Назва території 30-км зони на даній карті	Умовний знак
<i>Екологічна ситуація</i>	<i>Катастрофічні умови проживання</i>	

Висновок:

Завдання 2.2. Порівняйте географічні карти – "Забруднення атмосферного повітря" і "Промисловість". Чи є зв'язок між кількістю викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря і концентрацією промислових підприємств у містах України? Заповніть таблицю.

Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря (т на км ² , 2001 р.)	Адміністративні області	Переважаючі галузі промисловості у містах
Понад 200		
20-70		
1-3		

Підкресліть із перерахованих джерел забруднення ті, які є найбільшими забруднювачами атмосферного повітря: промислові викиди, не продумана зрошувальна та осушувальна меліорація, атмосферні опади, автотранспорт, хімізація землеробства, підприємства металургії, енергетики, нафтохімічної промисловості.

Висновок:

Завдання 2.3. Співставте карти забруднення навколишнього середовища, геоекологічної ситуації та густоти населення України*. Обґрунтуйте виділення регіонів, записаних у таблиці. Допишіть назви територій України, на яких поширені дані регіони.

Регіони за ступенем забруднення території	Ступінь забруднення території	Геоекологічні умови проживання населення	Території
Відносно екологічно комфортні території з невеликим перевищенням нормативів забруднення природних ресурсів	Умовно чисті	Сприятливі	
	Помірно забруднені	Помірно сприятливі	
Екологічно некомфортні території з перевищенням допустимих нормативів	Забруднені	Задовільні	
	Дуже забруднені	Погіршені	
Екологічно дискомфортні території із значним перевищенням допустимих нормативів	Надзвичайно забруднені	Напружені	
	Екологічного лиха	Катастрофічні (зона відчуження)	

Проаналізуйте дані таблиці і визначте, чи правильні такі твердження (запишіть "так" або "ні"):

а) картографічний аналіз свідчить, що території екологічного лиха охоплюють близько 15% території країни – **так**.

б) причиною забруднення довкілля у зонах екологічного лиха та надзвичайно забруднених територіях є:

*Примітки. 1. Географічні карти використано з атласу для 8-9 класів "Географія України". – К.: ЗАТ "Інститут передових технологій", ТОВ "Антекс-К", Барладін О.В., 2000, 2003.
2. При використанні інших атласів необхідно узгодити назву карт та їх дані.

- Полісся – аварія на ЧАЕС – *так*.
- Придніпров'я і Донбас – забруднення стічними водами, шкідливим впливом відпочиваючих – *ні*.
- Прибережна смуга Чорного й Азовського морів – ТЕС, підприємства металургійної, хімічної і вугільної промисловості – *ні*.
- Прикарпаття – підприємства хімічної промисловості, автотранспорт, хімізація сільськогосподарського виробництва – *так*.

Висновок: геоecологічна ситуація в Україні за багатьма показниками оцінюється як кризова.

3. Аналізуємо карти геоecологічної ситуації в Україні

Завдання 3.1. Проаналізуйте карти геоecологічної ситуації та охорони природи в Україні, різні інформаційні джерела і порівняйте геоecологічну ситуацію у різних регіонах країни за планом:

- а) джерела забруднення навколишнього середовища;
- б) оцінка сучасного стану геоecологічної ситуації;
- в) заходи щодо поліпшення геоecологічної ситуації.

I варіант – Донбас, Придніпров'я і Полісся;

II варіант – прибережна смуга Чорного й Азовського морів і Прикарпаття.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

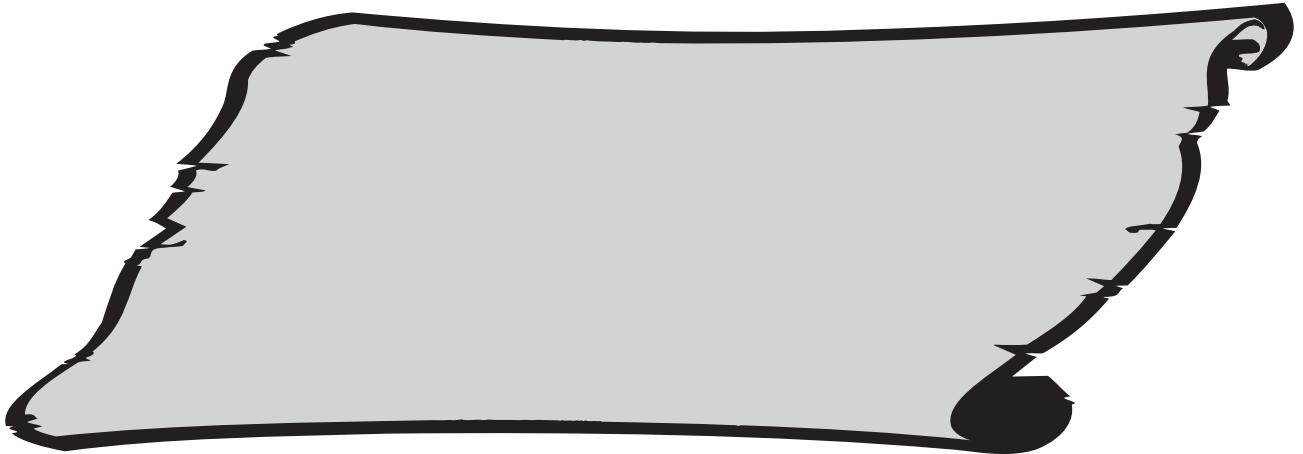
.....

.....

.....

.....

Завдання 3.2. Проаналізуйте інформаційні джерела ЗМІ про несприятливі природні процеси і явища та техногенні катастрофи в Україні. Прокоментуйте події та підготуйте коротке повідомлення. Придумайте загальну назву вашого повідомлення.

Завдання 3.3. Проведіть дослідження геоекологічної ситуації в межах свого населеного пункту:

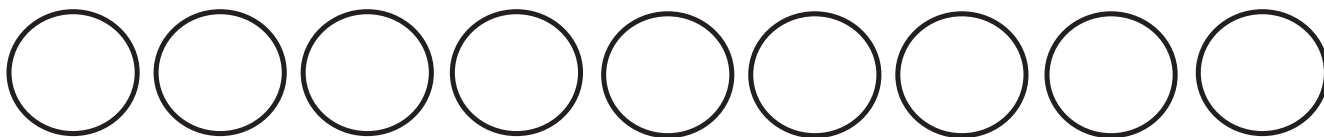
а) виявіть джерела забруднення довкілля –

.....

б) виявіть антисанітарні місця у населеному пункті (на своїй вулиці) – ..

.....

в) намалюйте екологічні знаки, які можна було б розмістити в конкретних місцях:

г) запропонуйте заходи щодо покращення геоекологічної ситуації:

.....

.....

д) запишіть, що зробили ви особисто для створення сприятливих геоекологічних умов у своїй місцевості:

.....

Завдання 3.4. Поясніть, як ви розумієте слова А.Ейнштейна: "Відкриття поділу урану загрожуює цивілізації не більше запаленого сірника. Подальший розвиток людства залежить від його моральних засад, а не від рівня технологічних досягнень".

Чи дійсно геоекологічна ситуація тісно пов'язана з внутрішнім світом людини, а однією з причин виникнення геоекологічної кризи є зростання кризи людської моралі?

.....

.....

 4. Наносимо географічні об'єкти на контурну карту

Завдання 4.1. Нанесіть на контурну карту природоохоронні об'єкти України; виділіть серед них ті, які розташовані на території вашої області (придумайте свій умовний знак).

№ п/п	Назва	Дата заснування	Площа, га	Природна країна, зона	Адміністративна область
<i>Природні заповідники</i>					
1	Канівський	1923	2 049	Лісостепова	Черкаська
2	Кримський	1923 (1991)	44 175	Кримські гори, Лебедині острови	Автономна Республіка Крим

Розділ IV. Використання природних умов і природних ресурсів та їх охорона

3	Український степовий	1961	2 768,4	Степова	Донецька
	У т.ч. філіали:				
	Михайлівська цілина		202,4	Лісостепова	Сумська
	Хомутівський степ		1 028	Степова	Донецька
	Кам'яні могили		404	Степова	Запорізька
	Крейдова флора	1988	1 134	Степова	Донецька
4	Луганський	1968	1 575,5	Степова	Луганська
	У т.ч. філіали:				
	Стрільцівський степ		494	Степова	Луганська
	Провальський степ		587,5	Степова	Луганська
	Станично-Луганський	1975	494	Степова	Луганська
5	Поліський	1968	20 104	Мішанолісова	Житомирська
6	Ялтинський гірськолісовий	1973	14 230	Кримські гори	Автономна Республіка Крим
7	Мис Март'ян	1973	240	Субтропічна	Автономна Республіка Крим
8	Карадазький	1979	28 755,2	Субтропічна	Автономна Республіка Крим
9	Розточчя	1984	2 080	Широколистяно- лісова	Львівська
10	Медобори	1990	10 516,7	Широколистяно- лісова	Тернопільська
11	Дніпровсько-Орільський	1990	3 766,2	Степова	Дніпропетровська
12	Єланецький	1996	1 675,7	Степова	Миколаївська
13	Горгани	1996	5 344,2	Українські Карпати	Івано-Франківська
14	Казантипський	1998	450	Степова	Автономна Республіка Крим
15	Опукський	1998	1 592,3	Степова	Автономна Республіка Крим
16	Рівненський	1999	47 046,8	Мішанолісова	Рівненська
Біосферні заповідники					
1	Асканія-Нова	1921	33 100	Степова	Херсонська
2	Чорноморський	1927	100 809	Степова, Чорне море	Херсонська, Миколаївська
3	Карпатський	1993	54 000	Українські Карпати	Закарпатська
4	Дунайський	1998	46 403	Килійське гирло Дунаю	Одеська
Національні природні парки					
1	Карпатський	1980	50 303	Українські Карпати	Івано-Франківська
2	Шацький	1983	48 977	Мішанолісова	Волинська

3	Синевир	1989	40 400	Українські Карпати	Закарпатська
4	Азово-Сиваський	1993	52 154	Степова	Херсонська
5	Вижницький	1995	7 928,4	Українські Карпати	Чернівецька
6	Подільські Товтри	1996	216 316	Лісостепова	Хмельницька
7	Святі гори	1997	40 589	Степова	Донецька
8	Яворівський	1998	7 078,6	Лісостепова	Львівська
9	Деснянсько-Старогутський	1999	16 215	Мішанолісова	Сумська
10	Сколівські Бескиди	1999	35 684	Українські Карпати	Львівська
11	Ужанський	1999	39 159,3	Українські Карпати	Закарпатська

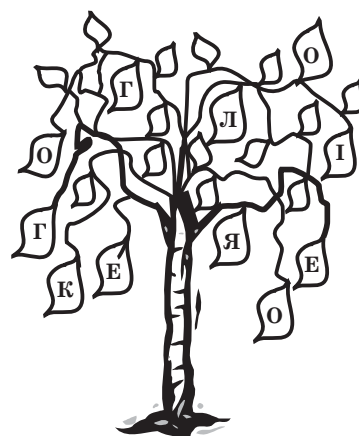

Географічні цікавинки Всезнайки – Українки

- Складіть із букв на листочках берізки слово, що означає назву науки, яка вивчає навколишнє природне середовище стосовно його придатності для існування живих організмів та проживання населення.

Геоекологія

- Щоб прочитати вислів, необхідно поєднати букви обох сторінок книги:

Екологія природи залежить від екології людської душі.

- **Побажання Всезнайки – Українки восьмикласникам**

Ви успішно виконали всі практичні роботи!

Ви практично довели, що існує органічний зв'язок природи і суспільства в межах нашої країни, а їх взаємний вплив надзвичайно глибокий, різносторонній, неоцінено багатий.

Прагніть і ви корисними вчинками зміцнювати цей зв'язок: зберігати і примножувати природні багатства, бути дбайливим господарем, розумною й освіченою людиною, свідомим громадянином і патріотом своєї Вітчизни.

Вчіться жити у злагоді з природою!

*Природу країни в мандрівках вивчайте
Й практичні уміння і навички знайте!
Нехай зачарують вас рідні простори,
Покличуть пізнати долини і гори,
Лісів віковичних хай манять стежини,
І трави степів вам шепочуть щоднини.
Бурхливеє море хай буде вам другом,
Поплавайте в річці, побігайте лугом ...
А з вересня – новий курс географічний
та нові цікаві роботи практичні!*

ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас світу. – К.: КНВП „Картографія”, 2005.
2. Бызов Б.Е. и др. Военная топография для курсантов учебных подразделений/ Б.Е. Бызов, А.Н. Коваленко, А.Ф. Лахин. – М.: Воениздат, 1980.
3. Булава Л.М. Географія України. (Фізична географія): Навчальний посібник для учнів 8 класу. – Полтава, 1998.
4. Вітенко І.М., Марцинишин В.А., Марцинишин Н.Г. Практичні роботи з географії, 8-9 класи: Методичний посібник на допомогу вчителю географії. – Тернопіль: СМП „Астон”, 1999.
5. География: Занимательные материалы к урокам и внеклассным занятиям в 6-8 классах (викторины, диктанты, тесты, кроссворды, стихи, вопросы для КВН, олимпиад, бесед)/ Сост. Н.А. Касаткина. – Волгоград: Учитель, 2004.
6. Географія: Тести. 6-10 класи: Посібник / Автори-укладачі: В.В. Безутлий, Н.М. Дук. – К.: ВЦ „Академія”, 2007.
7. Гілецький Й.Р. Фізична географія України: Підручник для 8 класу. – Львів: ВНТЛ, 1999.
8. Губарев В.К. Географія світу: Довідник школяра і студента. – Донецьк: ТОВ ВКФ „БАО”, 2005.
9. Дудка С.В. Навчальні ігри на уроках географії. – Х.: Вид. група „Основа”, 2005.
10. Інновації на уроках географії/ Упорядн. Є.І. Науменко, В.М. Андрєєва. – Х.: Вид. група „Основа”, 2007.
11. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія: Довідник для абітурієнтів та школярів загальноосвітніх навчальних закладів: Навчально-методичний посібник. – К.: Літера ЛТД, 2005.
12. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України: Підручник. – 3-тє вид., стер. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2006.
13. Олійник Я.Б., Шищенко П.Г., Степаненко А.В., Масляк П.О. Географія: Навчальний посібник для старшокласників та абітурієнтів. Відповіді на всі питання нової програми. – 5-тє вид., перероб. і доп. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2006.
14. Пасько Л.П., Сушко Г.І. Самостійні та практичні роботи з географії України (8 клас): Посібник для вчителів географії. – Вінниця: Антекс, 2001.
15. Романова В.Я. Задачник по географии для 5-11 классов: Учебное пособие. – Запоріжжя: Просвіта, 2000.
16. Романова В.Я. Топография. 8 класс: Решение задач и заданий. – Запорожье: Просвіта, 2002.
17. Сиротин В.И. Практические работы по географии и методика их выполнения (6-10 классы): Пособие для учителя. – 4-е изд., испр. и доп. – М.: АРКТИ, 2003.
18. Шищенко П.Г., Муніч Н.В. Фізична географія України: Підручн. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. – К.: Зодіак – ЕКО, 2005.

ЗМІСТ

Передмова	3
Розділ I. Україна та її географічні дослідження	
Практична робота №1	4
Практична робота №2	10
Розділ II. Загальна характеристика природних умов і природних ресурсів України	
Практична робота №3	15
Практична робота №4	19
Практична робота №5	25
Розділ III. Ландшафти і фізико-географічне районування	
Практична робота №6	30
Розділ IV. Використання природних умов і природних ресурсів та їх охорона	
Практична робота №7	35
Література	43

Навчальне видання

Практичні роботи з географії
Практикум для 8 класу
Посібник для вчителя

Думанська Галина Володимирівна
Назаренко Тетяна Геннадіївна

Редактор	Н.Г.Пянковська
Комп'ютерна верстка	З.М. Алєксєйчук
Дизайн обкладинки	М.І. Машталер

Підписано до друку 11.09.2008 р. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум.друк.арк. 5,23. Обл. вид. арк. 4,87. Тираж 1000. Зам. № 211.

Видавництво “Аксіома”
(свідоцтво ДК №1808 від 26.05.2004 р.)
м. Кам'янець-Подільський, а/с 8, 32300
Тел./факс: (03849) 3-90-06

Надруковано в друкарні ПП “Аксіома”
пров. Північний, 5, м. Кам'янець-Подільський, 32300